

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

**Кваліфікаційна робота
магістра**

**ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ДЕРЖАВОЮ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ**

Виконала: магістрант 2-го курсу, групи 8.2811-з
спеціальності 281 «Публічне управління та
адміністрування»
освітньо-професійної програми «Публічне
управління та адміністрування»
Н.В. Бігдан

Керівник: доцент кафедри соціальної філософії та
управління, доцент,
к.психол.н. Бойко Г.В.

Рецензент: професор кафедри соціальної
філософії та управління, доцент,
д.і.н. Приймак О.М.

Запоріжжя – 2022

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціології та управління
Кафедра соціальної філософії та управління
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»
Освітньо-професійна програма «Публічне управління та адміністрування»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри соціальної філософії та
управління

_____ Т.І.Бутченко
« _____ » _____ 2022 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРАНТЦІ

Бігдан Наталії Валеріївни

(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи Публічно-управлінські механізми забезпечення державою соціального захисту в Україні

керівник роботи Бойко Ганна Валентинівна, к.психол.н., доцент,
(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом ЗНУ від «16» червня 2022 року № 671-с

2. Строк подання студентом роботи 6 грудня 2022 року

3. Вихідні дані до роботи Болотіна Н.Б. Право соціального захисту України: навч. посіб. Київ: Знання, 2005. 615 с.; Міляєва В. Р. Психологічні аспекти професійної компетентності державних службовців та їх використання в процесі підвищення фахової кваліфікації. Київ: НПУ ім.М.П. Драгоманова, 2009. 281 с.; Публічна служба. Зарубіжний досвід та пропозиції для України / за ред. В. П. Тимощука, А. М. Школика. Київ : Конус-Ю, 2007. 735 с.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1. Проаналізувати історію дослідження розвитку соціального захисту в Україні. 2. Уточнити зміст основних понять дослідження: «соціальне управління», «соціальні відносини», «соціальна політика», «соціальний захист», «соціальне забезпечення», «соціальна допомога», «соціальна підтримка». 3. Визначити методи дослідження соціального захисту та соціального забезпечення в Україні. 4. Дослідити організацію та публічно-управлінські механізми забезпечення державою соціального захисту в Україні. 5. Визначити роль соціальної політики, як основи організації та забезпечення державою соціального розвитку суспільства 6. Розглянути основні види соціальних виплат та компенсацій верствам населення, які потребують державної підтримки. 7. Дослідити професійну компетенцію працівників управління соціального захисту населення. 8. Визначити основні проблемні питання соціального захисту та соціального забезпечення в Україні та шляхи їх вирішення.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)
Рисунків - 11

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Бойко Г.В., доцент кафедри соціальної філософії та управління	16.06.2022	16.06.2022
Розділ 2	Бойко Г.В., доцент кафедри соціальної філософії та управління	30.08.2022	30.08.2022
Розділ 3	Бойко Г.В., доцент кафедри соціальної філософії та управління	17.10.2022	17.10.2022

7. Дата видачі завдання _____ 16 червня 2022 року _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	Березень – квітень 2022	виконано
2.	Бібліографічний пошук	Травень 2022	виконано
3.	Розробка основних положень роботи	Червень 2022	виконано
4.	I розділ	Червень – серпень 2022	виконано
5.	II розділ	Серпень – жовтень 2022	виконано
6.	III розділ	Жовтень – листопад 2022	виконано
7.	Систематизація висновків	Листопад – грудень 2022	виконано
8.	Нормоконтроль	Листопад – грудень 2022	виконано

Студент _____ Н.В. Бігдан _____

Керівник роботи _____ Г.В. Бойко _____

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ І.С. Цапліна _____

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з 102 сторінок, 71 позиції у списку літератури, 4 додатків.

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ, СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА, МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВОЮ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ, ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Мета дослідження: виявити проблемні питання соціального захисту та соціального забезпечення в сучасній Україні, розробити оптимальні шляхи їх вирішення.

Об'єкт дослідження: система соціального захисту та соціального забезпечення.

Предмет дослідження: публічно-управлінські механізми забезпечення соціального захисту в Україні.

Методи дослідження: аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння, діалектичний, структурно-функціональний, аналіз статистичних даних.

Гіпотеза: вдосконалення діючої в Україні системи соціального захисту та соціального забезпечення пов'язано з необхідністю її реформування на підставі визначення проблемних питань та подальшого їх вирішення, що є можливим за умов наближення до європейських стандартів, підвищення соціальної відповідальності на індивідуальному, груповому та суспільному рівнях, а також створення власної моделі соціального захисту з урахуванням історичних і національних особливостей України.

Висновки: 1. Реформування системи соціального захисту та соціального забезпечення шляхом вдосконалення соціально орієнтованого правового регулювання та наближення його до європейських стандартів.

2. Підвищення соціальної відповідальності на індивідуальному, груповому та суспільному рівнях.

3. Створення власної моделі соціального захисту з урахуванням історичних і національних особливостей України.

SUMMARY

Qualifying paper is composed of 102 pages, 71 positions in the Reference List, 4 Annexes.

SOCIAL PROTECTION, SOCIAL SECURITY, SOCIAL POLICY, STATE MECHANISMS OF SOCIAL PROTECTION, PROFESSIONAL COMPETENCE OF SOCIAL PROTECTION OFFICERS

Research objective: To identify the areas of concern of social protection and social security in contemporary Ukraine, to develop optimal ways for their resolution.

Research object: System of social protection and social security.

Research subject: Public and administrative mechanisms of social protection in Ukraine.

Research methods: Analysis, synthesis, inductive reasoning, deductive reasoning, comparison, dialectic method, structural and functional method, statistical data analysis.

Hypothesis: The improvement of the effective system of social protection and social security in Ukraine is connected with the need of its reformation on the basis of identifying the areas of concern and their further resolution, which is possible subject to approximation to the European standards, increasing social responsibility at the individual, group and societal levels, as well as creation of own model of social protection taking into account historical and national peculiarities of Ukraine.

Conclusions: 1. Reformation of the system of social protection and social security through the improvement of socially orientated legal regulation and its approximation to the European standards.

2. Increasing social responsibility at the individual, group and societal levels.

3. Creation of own model of social protection taking into account historical and national peculiarities of Ukraine.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ.....	10
1.1. Історія дослідження проблеми соціального захисту	10
1.2. Уточнення основних понять дослідження: «соціальна політика», «соціальний захист», «соціальна захищеність», «соціальне забезпечення», «соціальні потреби», «соціальна допомога», «соціальна підтримка».....	15
1.3. Методи дослідження соціального захисту та соціального забезпечення в Україні.....	30
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВОЮ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ.....	40
2.1. Соціальна політика, як основа організації та забезпечення державою соціального розвитку суспільства.....	40
2.2. Механізми забезпечення державою соціального захисту, соціальні стандарти та соціальні гарантії.....	46
2.3. Становлення та розвиток соціальної сфери в Україні.....	54
РОЗДІЛ 3. ПРАКСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ.....	62
3.1. Основні види соціальних виплат та компенсацій верствам населення, які потребують державної підтримки, та сучасний стан здійснення цих виплат ...	62
3.2. Професійна компетентність працівників управління соціального захисту населення та застосування психологічних аспектів у спілкуванні з особами, які потребують державної підтримки.....	71
3.3. Основні проблемні питання соціального захисту та соціального забезпечення в сучасній Україні та шляхи їх вирішення	82
ВИСНОВКИ.....	89
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	92
ДОДАТКИ.....	99

ВСТУП

Актуальність дослідження. Становлення України як соціальної, демократичної, правової держави, її стратегічний курс в Європейський Союз вимагають створення ефективної системи соціального захисту.

Прийнята 28 червня 1998 року Конституція України проголосила нашу державу соціальною. Це, перш за все, означає наявність державного пріоритету щодо забезпечення соціальних та економічних прав громадян. Однак існуюча економічна ситуація в Україні, незбалансованість і нерозвиненість діючої системи соціального захисту та соціального забезпечення не дозволяють перетворити цю декларацію на реальність.

У сфері соціального захисту та соціального забезпечення існує доволі розгалужена система пільг за професійною ознакою та соціальних виплат, доцільність надання яких не завжди виправдана. Перелік категорій одержувачів різних заходів соціального захисту значно розширено на рівні законів України, що призводить до втрати адресності соціального захисту та у ряді випадків виходить за рамки конституційних стандартів. До того ж державою утримується громіздка мережа державних і комунальних закладів соціального захисту та соціальних служб. Часто такі заходи соціального захисту та соціального забезпечення представників окремих професій абсолютно не виправдані, адже працевлаштування в окремій галузі повинне стимулюватися не через надання певних пільг, а шляхом підвищення заробітної плати працівників, як це відбувається у розвинених країнах. Несистемність та непослідовність чинного законодавства у сфері соціального захисту та соціального забезпечення є одним із ключових його ознак, які треба змінювати. Так, у відповідних законодавчих актах простежується вплив принципово відмінних концепцій і підходів. У одних визначальними є радянська модель із домінування пільг та соціальних виплат, які часто підміняють належний рівень заробітної плати та матеріального забезпечення, а в інших – європейська модель із домінуванням соціальних послуг та соціальної роботи, спрямованих на підтримку найбільш соціально вразливих категорій та осіб, що опинилися у

складних життєвих обставинах. Такі полярні принципи не можуть одночасно існувати в законодавстві країни.

Засади системи соціального захисту та соціального забезпечення країни впливають не лише із її законодавчих актів, а й з міжнародно-правових зобов'язань. Україна є учасником ряду основоположних міжнародних договорів у сфері соціальних прав людини.

Проблемна ситуація пов'язана з реалізацією норм міжнародного права у національному законодавстві та із застосуванням положень ратифікованих міжнародно-правових актів як норм прямої дії.

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну стало викликом для всіх сфер. Не винятком стала і соціальна, яка опікується вразливими, малозахищеними та незахищеними категоріями населення.

Воєнна агресія з боку російської федерації, а також набуття Україною статусу кандидата в члени Європейського Союзу загострила необхідність якомога скоріше окреслити проблеми правового забезпечення соціального захисту в умовах воєнного стану, віднайти шляхи їх вирішення.

Вже в перші місяці війни було зрозуміло, що державним органам влади, органам місцевого самоврядування та територіальним громадам потрібно знаходити механізми для вирішення тих питань, які постають у людей. Дійсно, система соціального захисту потребує певної трансформації. З початку активних бойових дій, коли ще держава не могла виплачувати ті допомоги, які зараз люди отримують, було налагоджено співпрацю з міжнародними організаціями. Але для людей важлива не тільки фінансова складова, а й психологічна та звичайна соціальна підтримка.

Перехід України до європейської моделі розвитку системи соціального захисту та соціального забезпечення залежить від оперативного вирішення проблем, які виникають, та від досягнення задач, які поставлені. Прагнення держави вдосконалити діючу систему соціального захисту та соціального забезпечення, яка включала б більше заходів, спрямованих на соціальне забезпечення соціально вразливих категорій населення, на сьогоднішній день є

доволі помітним, хоча в ньому іще відслідковується певна непослідовність. Економічна обґрунтованість та ефективність системи соціального захисту та соціального забезпечення, її орієнтація на потреби найбільш соціально вразливих категорій громадян входить до загально визначених стандартів соціально орієнтованої держави, а рівень доступності соціальних послуг для громадян є одним із показників визначення якості життя у конкретно взятій країні. За наявності ефективної системи соціального захисту та соціального забезпечення уряд може вірно і якісно оцінити економічне становище й потреби своїх громадян та раціонально розподілити наявні бюджетні кошти для задоволення їх потреб у найкращий спосіб.

Отже, головним завданням системи соціального захисту та соціального забезпечення в Україні згідно з міжнародними стандартами повинно бути пом'якшення негативного впливу факторів, що виникають під час здійснення соціальних та економічних реформ, на найбільш вразливі та соціально незахищені категорії населення.

Таким чином, розгляд проблеми соціального захисту та гарантування соціальних виплат особам, які перебувають у складних життєвих обставинах в Україні, є виключно важливим, що обумовлює актуальність і значимість теми.

Об'єкт дослідження: система соціального захисту та соціального забезпечення.

Предмет дослідження: публічно-управлінські механізми забезпечення соціального захисту в Україні.

Мета дослідження полягає у виявленні проблемних питань соціального захисту та соціального забезпечення в сучасній Україні, розробці оптимальних шляхів їх вирішення.

Досягнення мети передбачає розв'язання таких *завдань*:

- проаналізувати історію вивчення соціального захисту;
- уточнити основні поняття дослідження «соціальний захист», «соціальне забезпечення»;
- розглянути методи дослідження і застосувати в своїй роботі;

- розглянути вплив соціальної політики на забезпечення соціального захисту в Україні;
- розглянути публічно-управлінські механізми забезпечення державою соціального захисту;
- дослідити розвиток і становлення соціальної сфери в Україні;
- класифікувати передбачені чинним законодавством України види соціальних виплат, а також показати, на які з них мають право різні категорії громадян;
- дослідити професійну компетентність працівників управління соціального захисту населення;
- окреслити проблемні питання соціального захисту та соціального забезпечення в сучасній Україні та знайти шляхи їх вирішення.

Гіпотеза дослідження: вдосконалення діючої в Україні системи соціального захисту та соціального забезпечення пов'язано з необхідністю її реформування на підставі визначення проблемних питань та подальшого їх вирішення, що є можливим за умов наближення до європейських стандартів, підвищення соціальної відповідальності на індивідуальному, груповому та суспільному рівнях, а також створення власної моделі соціального захисту з урахуванням історичних і національних особливостей України.

Структура роботи: кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури, додатків.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ

1.1. Історія дослідження проблеми соціального захисту

Соціальний захист є традиційним напрямком соціальної політики, що пройшов власний еволюційний шлях за змістом, масштабами, методами, джерелами фінансування та інструментами. Сходинки розвитку суспільства можна спостерігати на зміні акцентів, ролей між всіма сторонами, що беруть участь у здійсненні соціального захисту.

Загалом, законодавство у сфері соціального захисту має давню історію – від перших «законів про бідних» у добу Середньовіччя до Декларації з прав людини та Європейського кодексу соціального забезпечення.

Концепція соціального захисту виникла наприкінці ХІХ – початку ХХ в.

Історію виникнення терміна «соціальний захист» пов'язують із багатьма подіями, наприклад, із прийняттям закону США про соціальний захист (Social Security Act) у 1935 р. Це було пов'язано з великомасштабною кризою капіталізму 1929—1933рр. Однак Гай Перрін стверджує, що концепцію системи соціального захисту сповна було втілено в новозеландському законодавстві 1938 р. Н. Болотіна ж стверджує, що пріоритет тут належить Росії – 31 жовтня 1918 р. РНК у Росії затвердила Положення про соціальне забезпечення трудящих. Проте від 30-х років ХХ ст. термін «соціальний захист» став більш поширеним і загальноновживаним.

Відповідно до статті 25 Декларації прав людини сучасна правова держава повинна гарантувати право на такий рівень життя, який ураховує забезпечення людей їжею, житлом, медичним обслуговуванням, необхідними для підтримання здоров'я, власного добробуту та добробуту сім'ї, і право на соціальне забезпечення у разі безробіття, хвороби, інвалідності, овдовіння,

старості чи інших випадків втрати засобів до існування за незалежних від людини обставин.

В країнах Заходу існує ціла система представництва інтересів. Основні її учасники з боку громадянського суспільства – це групи і об'єднання за інтересами, з боку держави – органи виконавчої влади. Окрім цього сформувались специфічні представництва – консультативні комітети і комісії, які існують при міністерствах, відомствах, уряді, в роботі яких беруть участь групи і об'єднання за інтересами. В Західній Європі дискусія про те, чи є держава функцією суспільства, чи суспільство в міру розвитку держави має перетворитися в контролюючу ним функцію, можна віднести до XVIII ст., коли в працях англійських і французьких філософів теоретичні аспекти зводились до визначення долі влади, функцій і повноважень, які громадянське суспільство доручає державі на тому чи іншому етапі свого розвитку, визначалась роль держави в розвитку суспільства.

Дослідження проблем соціального захисту населення представлено у працях провідних науковців: Ю.К. Качуренко [35], Скуратівський В.А. [61], Ситник П.К. [12], Борецька Н.П [9], Тарасенко Д.Л. [55] та інші.

Теоретико-методологічні засади цієї проблематики і практичні заходи розробляють такі українські вчені, як: Н. Болотіна [8], Ю. Буздуган [10], Т. Кір'ян [20], Е. Лібанова [30], П. Шевчук [70], О.Яременко [71].

Система соціального захисту у країнах колишнього СРСР була спрямована на надання допомоги та послуг людям похилого віку, інвалідам та сім'ям з дітьми. Ця система була побудована за принципом «страхування без внесків». Фінансові ресурси формувались за рахунок платежів підприємств і коштів державного бюджету.

Після проголошення незалежності в Україні почала впроваджуватися система соціального страхування, що фінансується за рахунок обов'язкових страхових внесків. Завдяки цьому в системі соціального захисту істотно підвищилась роль роботодавців і працівників, державні соціальні фонди були відокремлені від державного бюджету.

В Україні запроваджено чотири види державного соціального страхування: 1) від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, 2) на випадок безробіття; 3) з тимчасової непрацездатності, 4) пенсійне страхування.

Основними джерелами надходжень до фондів обов'язкового соціального страхування є страхові внески страхувальників – роботодавців та застрахованих осіб (за винятком Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, куди внески сплачуються тільки роботодавцями) та трансферти з державного бюджету (для нестрахових виплат та в разі дефіциту бюджету фондів).

Соціальні виплати і послуги, що фінансуються з державного бюджету, включають наступні види державних соціальних програм: соціальну допомогу (допомога сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям, інвалідам з дитинства, на дітей-інвалідів); пільги (ветеранам війни, ветеранам праці, постраждалим від Чорнобильської катастрофи, для окремих професій); житлові субсидії (на оплату житлово-комунальних послуг та газу) та соціальні послуги (переважно для самотніх інвалідів).

Найбільшу частку видатків зведеного бюджету України на соціальний захист складають видатки на соціальний захист пенсіонерів (понад 50%). Основними причинами цього є постаріння населення та низький пенсійний вік, що зумовлюють велику кількість людей старше працездатного віку, а також наявність значної кількості пільг для пенсіонерів (наприклад, усі пенсіонери мають право на безкоштовний проїзд у громадському транспорті).

Слід зазначити, що цілий ряд законодавчих актів, передбачених Концепцією соціального захисту, прийнято в другій половині 90-х років і особливо в 2000-2001 рр. (страхування громадян на випадок безробіття, соціальне страхування громадян від нещасного випадку на виробництві, пенсійне страхування громадян – останнє тільки започатковує один із елементів трирівневої системи). Стратегія політики соціального захисту держави сформульована у програмах діяльності Кабінету Міністрів починаючи з 1996-го

по 2011 рр. і визначає тенденції та пріоритети соціальної політики у середньостроковій перспективі. Виходячи з необхідності її реформування, урядом визначено принцип гарантованості матеріальних та соціальних благ не за професійним чи службовим статусом людини, а виходячи зі ступеня її бідності або ж малозабезпеченості. Під безпосередньою опікою держави мають залишитися найуразливіші верстви населення: діти, пенсіонери, інваліди, малозабезпечені сім'ї.

Спільно з Міжнародною організацією праці (МОП) розроблено три Програми гідної праці в Україні, Державна соціальна, цільова програма подолання та запобігання бідності в Україні.

Будучи учасником ряду міжнародних договорів, Україна акцептувала і визнала за своїми громадянами, а також іноземними громадянами та апатридами, що на законних підставах перебувають на її території, комплекс основних соціальних прав. Гарантування нашою державою цих прав, які для міжнародного співтовариства є загально визнаними, одночасно породжує зобов'язання України як перед кожним індивідумом, так і перед міжнародною спільнотою. Таким чином, участь України у міжнародних договорах зобов'язує нашу державу до встановлення законодавчих гарантій та запровадження механізмів реалізації основних соціальних прав людини.

Однією із цілей на шляху європейської інтеграції України, одночасно із загальною демократизацією та забезпеченням прав людини і верховенства права, є лібералізація та реформування соціально-економічної системи.

В Угоді про партнерство і співробітництво між Україною і Європейським Співтовариством та її державами-членами визначені основні пріоритети, які можуть сприяти зміцненню їх економічних зв'язків, зокрема:

1. зближення існуючого і майбутнього законодавства України із законодавством Співтовариства, в т. ч. у таких галузях, як охорона праці, охорона здоров'я та життя людей тощо;

2. співробітництво в галузі соціального захисту (особливо щодо здійснення реформ у системі соціального захисту в Україні);

3. координації соціального забезпечення України з ЄС та країнами-членами, зокрема щодо громадян, які на законних підставах перебувають на території України чи країн-членів Співтовариства.

Водночас у Плані дій «Україна – Європейський Союз», схваленому в лютому 2005 року, передбачається посилення діалогу та співробітництва з соціальних питань забезпечення наближення стандартів України до стандартів та практики Європейського Союзу у сфері зайнятості та соціальної політики.

Європейський Парламент у своїй резолюції щодо згаданої Спільної стратегії Європейського Союзу [56] визнає пріоритетним для України реформування внутрішніх структур так, щоб якомога швидше були створені інституційна та законодавча системи, які забезпечили б сприяння економічному розвитку (п. 9) та підвищення ролі верховенства права (п. 40).

На реалізацію цих пріоритетів була розроблена Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу, затверджена Указом Президента України від 11.06.1998 № 615/98. Так, у Стратегії відзначається, що адаптація соціальної політики України полягає у реформуванні систем соціального страхування, охорони праці і охорони здоров'я, пенсійного забезпечення, політики зайнятості та інших галузей соціальної політики відповідно до стандартів Європейського Союзу, а також поступовому досягненні загальноєвропейського рівня соціального забезпечення і захисту населення.

Основні етапи формування державної політики у сфері соціального захисту та соціального забезпечення:

Перший етап (1991–1996). До прийняття Конституції України 1996 року регулювання державної соціальної політики мало фрагментарний характер і було спрямоване на задоволення соціальних потреб доволі обмеженого кола осіб. Для цього етапу, перш за все, характерний акцент на вирішенні проблем соціальної політики, успадкованих з радянських часів (соціальний захист ветеранів війни, громадян, постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи, репресованих громадян тощо).

Другий етап (1996–2000). З прийняттям 28 червня 1996 року Конституції України, яка визначила Україну як соціальну державу, фактично розпочався процес становлення національної системи соціального захисту та соціального забезпечення. Цей етап відзначився прийняттям актів, які застосовували різні концепції та підходи для визначення найбільш актуальних питань державної політики у сфері соціального захисту та соціального забезпечення.

Третій етап (2000–2003). На даному етапі фактично було сформовано основний масив нормативно-правових актів, які визначили загальне спрямування діючої сьогодні системи соціального захисту та соціального забезпечення. Точкою відліку у цьому процесі стало прийняття Закону України “Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії”. Основні зусилля на третьому етапі були спрямовані на визначення питань державної політики щодо найбільш соціально вразливих груп населення.

Четвертий етап (2003 рік – до сьогодні). На цьому етапі спостерігається системна діяльність у сфері наближення законодавства України до європейських соціальних стандартів. Основним моментом у цій діяльності стало прийняття Закону України “Про соціальні послуги”, який відобразив тенденцію переорієнтації державної політики у сфері соціального захисту та соціального забезпечення з призначення пілг та здійснення соціальних виплат на організацію надання соціальних послуг.

1.2. Уточнення основних понять дослідження «соціальна політика», «соціальний захист», «соціальна захищеність», «соціальне забезпечення», «соціальні потреби», «соціальна допомога», «соціальна підтримка»

Кожне дослідження спирається на обмежену кількість слів і термінів, що утворюють своєрідний кістяк, опорну конструкцію, на якій тримаються вся термінологія і основний зміст наукової роботи. Такі слова і терміни називають ключовими. Правильне їх тлумачення полегшує розуміння і засвоєння матеріалу. Під час дослідження понять раціонально застосувати метод

операціоналізації понять, під час якого поняття розглядаються починаючи від найширшого і закінчуючи найвужчим.

Операціоналізація понять - це процедура переходу від складних наукових (часто неоднозначних) категорій до конкретних і однозначно визначених понять, що розкладаються на ряд ще більш простих елементів, до яких можна застосувати вимір.

Операціоналізація понять у сфері публічного управління шляхом переведення змісту загальних понять у більш вузькі прямуючи в напрямку понять, які стосуються соціального захисту населення, можна представити наступним чином.

Управління – це цілеспрямований вплив людини на об'єкт, процес, систему та на людей, які беруть у них участь з метою спрямування діяльності в потрібному напрямку для отримання бажаних результатів.

Публічне управління – це діяльність, яка пов'язана з вирішенням стратегічних завдань. Публічне управління є ключовим інструментом влади для забезпечення суспільних інтересів. Публічне управління можна розглядати як здійснюваний на владно-нормативному підґрунті процес упорядкування суспільних відносин, узгодження спільної діяльності їх учасників відповідно до природно-історичних закономірностей функціонування та розвитку певного суспільства.

Сутнісне призначення публічного управління – упорядкування суспільства та/або його окремих підсистем відповідно до притаманних йому закономірностей функціонування та розвитку.

Істотні особливості публічного управління:

- виявляється в процесі узгодження спільної діяльності членів певного суспільства у мінливому природно-історичному середовищі;
- ґрунтується на відносинах влади, тобто особливих суспільних відносинах, за допомогою яких їх окремі учасники (індивіди, соціальні групи) підпорядковуються інтересам суспільства;

- здійснюється за допомогою соціальних норм (правових, моральних та ін.) і водночас спрямоване на їх реалізацію;
- його зміст, структура і характер визначаються конкретно історичними особливостями певного суспільства.

Чим складніше об'єкт – публічного управління, тим складніше його суб'єкт.

Не слід зводити публічне управління лише до державно-політичних форм. Історично виникли і розвиваються до нашого часу й інші форми публічно-управлінського впливу, що, так чи інакше, виступають засобами вираження суспільних інтересів. Йдеться, насамперед, про сім'ю, ринкові відносини, місцеве самоврядування, різноманітні освітньо-духовні форми, інші організації та інститути громадянського суспільства, що визначають спрямування і характер держави.

Держава – це політична, територіальна організація соціально неоднорідного суспільства, яка забезпечує конституювання та здійснення суспільних інтересів і водночас захищає та виражає інтереси пануючих соціальних груп, особистостей, реалізуючи за допомогою апарату управління та відповідних матеріальних ресурсів суверенну публічну владу, закріплюючи загальнообов'язковий характер права.

Державне управління – багатогранна організуюча діяльність держави, спрямована на виконання її завдань та функцій, що здійснюється через практичну діяльність органів державної влади.

Під державним управлінням розуміють:

- діяльність держави в цілому;
- одну з головних функцій держави;
- неполітичне підґрунтя діяльності виконавчих органів або неполітизованої частини апарату інших гілок державної влади, а також управління державними та напівдержавними організаціями;
- діяльність виконавчої влади в цілому;
- міждисциплінарну галузь науки або окрему навчальну дисципліну.

Виділяють такі сутнісні ознаки державного управління:

- належить до роду соціально-політичних явищ;
- виступає складовою єдиного механізму державної влади;
- є процесом реалізації державної влади, її зовнішнім, матеріалізованим вираженням;
- спрямоване на виконання законів;
- являє собою діяльність із використання владних повноважень, наданих органу державної влади чи посадовій особі.

Публічно-управлінські механізми – це сукупність функцій публічного управління, органів місцевого самоврядування, інших організаційних структур громадянського суспільства та управлінських органів державної влади.

Соціальне управління – це різновид управління, функцією якого є забезпечення та реалізація потреб прогресивного чи регресивного розвитку суспільства та його підсистем.

Зміст соціального управління полягає у формуванні критеріїв та показників соціального розвитку, розробка заходів щодо реалізації соціальних проблем, використання засобів вирішення соціальних проблем.

Соціальне управління має багато підсистем і здійснюється через державну політику, яка втілюється у життя на всіх рівнях соціального буття. Суб'єктом соціального управління є система соціалізованих органів (державних, громадських), а об'єктом — особистість, соціальні групи, суспільство.

Стадії соціального управління: 1) прогнозування; 2) практикування; 3) планування; 4) регулювання; 5) керівництво.

Засоби соціального управління: 1) економічні; 2) адміністративні; 3) ідеологічні; 4) соціально-психологічні; 5) специфічно соціальні.

Соціальні процеси – це послідовні зміни стану, елементів соціальної системи під впливом внутрішніх та зовнішніх умов. Соціальні процеси поділяють на процеси функціонування, які забезпечують відтворення об'єкту соціальної системи, та процеси розвитку, які обумовлюють перехід об'єкта до

нового (якісного) стану. Але розвиток може бути як прогресивним, так і регресивним. Через розв'язання соціальних протиріч і проблем здійснюється реалізація соціальних процесів. Останні потребують соціального управління.

Соціальні відносини – це відносини між групами людей, що різняться своїми засобами буття, займають різне положення у суспільстві та беруть неоднакову участь у його економічному й політичному житті.

Для визначення поняття «соціальний захист» необхідно розібратись з розумінням таких явищ, як «соціальні відносини», «соціальна політика», «соціальна сфера».

Соціальні відносини — це відносини між групами людей, що різняться своїми засобами буття, займають різне положення у суспільстві та беруть неоднакову участь у його економічному й політичному житті.

Соціальні відносини — це відносини рівності та нерівності людей у їхній спільній діяльності. Вони можуть носити характер співпраці або конфлікту. Соціальні відносини пов'язані з нерівноцінними можливостями та умовами існування й розвитку особистості залежно від причетності до соціальної спільноти або групи. Вищою метою соціальних відносин є досягнення соціальної справедливості.

Соціальна політика є особливою сферою управління сукупністю соціальних процесів. Вона встановлює та забезпечує перелік соціальних послуг, що необхідний для нормального функціонування та розвитку суспільства. Соціальна політика — це важлива складова внутрішньої політики держави, яка втілюється в життя через соціальні програми і на практиці реалізує відносини в суспільстві в інтересах і через інтереси основних соціальних груп населення. Визначальною у соціальній політиці є діяльність держави, спрямована на регулювання, стабілізацію і розвиток соціальних відносин у суспільстві та реалізацію (задоволення) соціальних потреб людини. Соціальна політика у суспільстві втілюється через соціальні програми, кінцевою метою яких є задоволення соціальних потреб на більшому чи меншому рівні.

Соціальна сфера – одна з найважливіших сфер життя суспільства, в якій реалізуються соціальні інтереси всіх верств населення, відносини суспільства і особи, умови праці й побуту, здоров'я, відпочинку.

Соціальний захист – політика (діяльність) держави щодо забезпечення конституційних прав і створення безпечного соціального середовища (система заходів правового, соціально-економічного та організаційного характеру щодо забезпечення гарантій мінімально достатнього рівня життя).

Соціальна захищеність – показник ефективності не тільки соціального захисту, а й соціальної політики в цілому, і характеризує ступінь гарантованості доступу громадян до певного мінімуму соціальних благ.

Соціальне забезпечення – окрема форма соціального захисту у вигляді заходів матеріальної підтримки особи та сім'ї з боку держави, а саме – система державних виплат, які здійснюються за певною соціальною ознакою певним категоріям осіб (у разі тимчасової непрацездатності, вагітності та пологів, догляду за дитиною-інвалідом, хвороби, досягнення пенсійного віку, безробіття, смерті годувальника, нещасного випадку на виробництві, професійного захворювання тощо).

Соціальні потреби – це вираз або вияв соціальних очікувань та запитів індивідуумів та соціальних груп у суспільстві на певному рівні його розвитку. Потреби у міру їх усвідомлення перетворюються на інтереси, що, у свою чергу, стимулює індивідів та соціальні групи на досягнення мети.

Соціальна допомога – допомога, яка надається як у грошовій, так і в натуральній формах громадянам, які перебувають у скрутному становищі.

Соціальна підтримка полягає в наданні грошових виплат або натуральних благ (пільги, субсидії, засоби технічної реабілітації тощо) на додаток до основних видів соціального забезпечення (пенсій, допомог).

Таким чином, в соціальній сфері роль ключових відіграють такі слова і терміни: «соціальне управління», «соціальні процеси», «соціальні відносини», «соціальна політика», «соціальні нормативи», «соціальні стандарти», «соціальний розвиток», «соціальний захист», «соціальна захищеність»,

«соціальне забезпечення», «соціальні потреби», «соціальна допомога», «соціальна підтримка».

Найширшим поняттям в соціальній сфері доцільно вважати соціальну політику. Більшість вчених трактує соціальну політику виходячи з практичної спрямованості її завдань. Вони пов'язують її з сукупністю заходів держави з регулювання соціально-економічних умов щодо забезпечення життєдіяльності суспільства, його стабілізації, розвитку, консолідації [8, с. 31-37]. У цьому контексті виокремлюються два напрями соціальної політики – захист і допомога найбільш незахищеним верствам населення, а також сприяння підвищенню загального добробуту на засадах суспільної солідарності й розвитку соціальної сфери. Систему соціального захисту розглядають як компонент, механізм, один із напрямів, одну з функцій (захисну) соціальної політики [6, с. 11; 34, с. 9]. Система соціального захисту населення повинна зменшувати не всі види нерівності, а лише ті, що не залежать від волі людей, які є наслідком об'єктивних обставин (відмінностей у соціально-демографічних характеристиках, матеріальному забезпеченні, здоров'ї тощо) і у зменшенні яких зацікавлено суспільство.

Аби створити сприятливі умови суспільного розвитку у конституціях багатьох розвинутих країн сформульовано політичні, економічні та соціальні права людини. Важливість полягає не лише в їх законодавчому закріпленні, а й в економічному. Саме в цьому аспекті постає питання про ступінь захисту, який суспільство має надати кожній конкретній особі. Виходячи з цього розрізняють два поняття, які узагальнюють важливі зв'язки між такими явищами як «соціальна захищеність» і «соціальний захист».

Соціальна захищеність або незахищеність розглядається як показник ефективності не лише соціального захисту, а й в цілому соціальної політики, і характеризує ступінь гарантованості доступу громадян до певного мінімуму соціальних благ. Соціальна захищеність – це необхідний і достатній ступінь стійкості суспільного положення особи на основі забезпечення її прав і свобод, а система соціального захисту населення є механізмом їх забезпечення. Дію

цього показника спрямовано на досягнення соціальної безпеки, тобто стійкості людини щодо впливу факторів і чинників, які призводять до падіння рівня та якості життя людини. Соціальна безпека характеризує умови відтворення життєдіяльності суспільства і є основою соціальної захищеності громадян. Стан соціальної безпеки і соціальної захищеності характеризує результативність діяльності держави щодо їх забезпечення [42, с. 71].

Соціальна захищеність особи є результатом дії багатьох чинників, сукупність яких відображено на рис. 1.1.

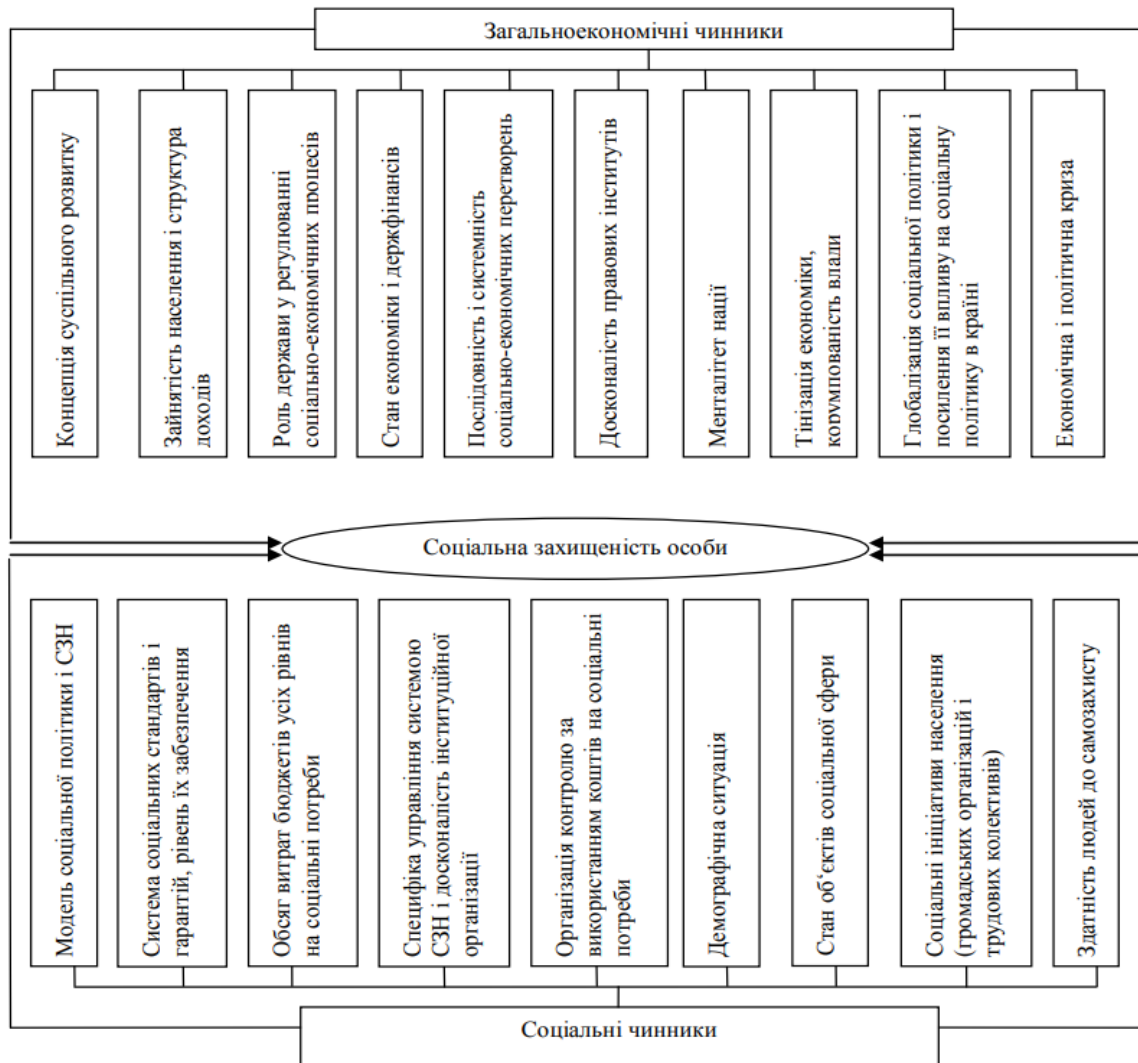

Рис. 1.1. Чинники впливу на формування соціальної захищеності населення

Дія зазначених чинників має синергетичний ефект, адже результатом не є проста арифметична сума їх впливів. Ці чинники підсилюють один одного у

взаємозв'язку і взаємозалежності, створюючи таким чином безпечне соціальне середовище.

На формування високого рівня захищеності впливає не тільки рівень соціально-економічного розвитку країни, менталітет нації, співвідношення політичних сил, обрана концепція суспільного розвитку, а й механізм забезпечення захисту, у тому числі досягнення консенсусу його суб'єктів на перерозподіл доходів не лише на користь тих, хто потребує соціальної підтримки, а й на розвиток соціальної сфери в цілому, на створення безпечного середовища життєдіяльності всіх громадян, зменшення соціальної нерівності, доступності соціальних благ.

Причинами соціальної незахищеності вчені називають, окрім економічних чинників, обмеженість законодавчого та нормативно-правового закріплення високого рівня соціальних прав, свобод і гарантій людини або групи; недосконалість механізму їх реалізації, недостатню розвиненість потреб особи в захисті своїх прав, гарантій і свобод, недосконалість механізмів соціального захисту населення [27, с. 100].

Соціальний захист є багатоаспектним поняттям. Значення (етимологія) слова «захист» означає «охорона, заступництво, підтримка» [43, с. 733]. Якщо розглядати сутність слова «соціальний» як суспільний або об'єднаний, то в загальному соціальний захист є узгодженою діяльністю членів суспільства для зменшення несприятливого впливу факторів зовнішнього середовища на їх становище і розвиток. Аналогами цього поняття у зарубіжній літературі є наступні поняття:

- «income maintenance» (збереження, підтримка засобів існування, соціальне забезпечення);
- «social security» (соціальна безпека). Створення безпечного соціального середовища на основі посилення гуманізації соціально-економічних процесів і універсалізації форм і методів соціальної підтримки громадян;
- «social protection» (соціальний захист). Забезпечення всім членам суспільства захисту від економічних і соціальних негараздів (ризиків).

Дослідження теоретико-методологічних засад соціального захисту населення є складним завданням внаслідок різноплановості цього соціально-економічного явища. Доволі часто у його визначенні об'єднують зміст, форми, методи, механізм соціальної підтримки населення.

У визначенні змісту соціального захисту простежується доволі різноманітний спектр підходів, основні з яких відображено на рис. 1.2.

Рис.1.2. Систематизація підходів для з'ясування сутності соціального захисту

Наявність значної кількості підходів до сутності соціального захисту свідчить про те, що зміст цього поняття залишається нечітким, суперечливим, еkleктичним та суттєво залежним від політичного моменту, тому досить важко однозначно його трактувати. Якщо не вдаватись до докладного аналізу позицій окремих економістів з цього питання, варто зазначити, що суперечності у визначенні такої соціально-економічної категорії вчені прагнуть подолати, розглядаючи соціальний захист у розширеному й звуженому трактуванні.

У широкому розумінні соціальний захист ототожнюється з політикою держави щодо забезпечення конституційних прав і створення безпечного

соціального середовища. У вузькому – з системою заходів правового, соціально-економічного та організаційного характеру щодо забезпечення гарантій мінімально достатнього рівня життя людини.

Теоретичні особливості соціального захисту висвітлено у багатьох працях науковців та дослідників, таких як: Н.Болотіна [8], В.Скуратівський [61], В.Лагутін [27], Е.Лібанова [30] та ін. Однак існує чимало проблемних питань у цій сфері, які потребують свого удосконалення та перегляду.

В Україні поняття «соціальний захист» набуло широкого вжитку тільки на етапі переходу до ринкової економіки, хоча в тій чи іншій формі соціальний захист завжди був притаманний українському суспільству. Формуванню сучасних систем соціального захисту у світі сприяло усвідомлення необхідності створення соціальних «амортизаторів» ринкових ризиків. Багато людей ще й нині не сприймають термін «соціальний захист» щодо населення загалом, вважаючи, що він стосується тільки незахищених верств населення. Дедалі частіше соціальний захист передбачає комплекс заходів, спрямованих на створення безпечного соціального середовища для людини [61, с. 91]. Зокрема, у ст. 46 Конституції України зазначено, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними [22]. Хотілось би зазначити, що поняття соціального захисту населення все таки є досить широким і охоплює практично всі верстви населення тією чи іншою мірою. Наприклад, Н. Болотіна поняття «соціальний захист» у широкому розумінні визначає як «діяльність держави, спрямовану на забезпечення формування і розвитку повноцінної особистості, виявлення і нейтралізацію негативних

факторів, що впливають на неї, створення умов для самовизначення і ствердження у житті». У вузькому розумінні соціальний захист визначають як сукупність економічних і правових гарантій, що забезпечують дотримання найважливіших соціальних прав громадян, досягнення соціально прийняттого рівня життя [65, с. 14].

У дефініції, яку запропонував В. Лагутін, соціальний захист розглядають як «сукупність заходів, що здійснюються у суспільстві для забезпечення суспільно нормальних умов матеріального і духовного життя всіх членів суспільства, насамперед тих, хто не здатний самотійно забезпечити такі умови» [27]. Скуратівський В. визначає соціальний захист як «комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на захист добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах» [61, с. 92]. У найширшому трактуванні соціального захисту до нього зараховують також заходи з охорони здоров'я, соціальну роботу тощо. Отже, соціальний захист передбачає певний рівень матеріальної забезпеченості, тобто підтримку доходів, захист добробуту.

До найважливіших характеристик терміна «соціальний захист» відносять: види та організаційно-правові форми соціального захисту, категорії громадян, яким надається соціальна допомога чи які охоплені соціальним страхуванням. Цей методологічний підхід ґрунтується на позиції Міжнародної організації праці, котра розглядає національні системи соціального захисту як комбінацію різних інститутів соціального страхування і соціальної допомоги.

На мій погляд, звужений підхід не дає цілісної концепції соціального захисту і суттєво змінює його сенс і роль у суспільному відтворенні, обмежує її тільки підтримкою соціально вразливих верств, що може призвести до згорання соціальних функцій держави, зменшення її відповідальності за підвищення добробуту населення, дотримання трудового законодавства роботодавцями, поглиблення майнової нерівності, недовикористання соціально-трудоного потенціалу і зниження соціальної ефективності суспільного виробництва.

Необхідно розглядати сутність соціального захисту широко, з позицій сприяння формуванню суспільно нормальних умов відтворення робочої сили з метою попередження соціальної нерівності не тільки у сфері споживання, а в усіх сферах життєдіяльності щодо рівності можливостей доступу до якісної освіти, охорони здоров'я, формування соціально справедливих умов розподілу створеного національного доходу. Тим більше, що Європейським форумом ЄС (Брюссель, 1998 р.) рекомендовано розширити трактування поняття «соціальний захист», включати до його змісту і програм не тільки соціальне забезпечення, а й соціальну інтеграцію, отримання освіти, охорони здоров'я, забезпеченість житлом [8, с. 57].

Вважаю, що основною функцією соціального захисту є створення умов для відтворення і розвитку суспільства на основі захисту його членів від потенційної або реальної соціальної нерівності у політичному, психологічному, етичному, економічному аспекті. Необґрунтоване посилення соціальної нерівності, яке проявляється поширенням і поглибленням бідності, обмеженням доступу громадян до користування соціальними благами внаслідок їх переводу до платних послуг із високими цінами, є наслідком недостатньої врегульованості соціально-економічних процесів в Україні та обраної концепції соціального розвитку.

Слід зауважити, в наукових колах співвідношення понять «соціальний захист» і «соціальне забезпечення» є дискусійним.

Приміром, науковці П. Рабінович та О. Панкевич вважають термін «соціальне забезпечення» більш вдалим, ніж «соціальний захист». Причини цього полягають в тому, що у процесі забезпечення прав і свобод людини «захист» є тільки одним із складових елементів. Крім цього, слово «захист» асоціюється з якоюсь тимчасовою дією, яка має закінчитись, як тільки мине загроза, між тим як «забезпечення» – це тривалий процес, який має сталий характер і не залежить від тимчасових життєвих ускладнень. Також термін «захист» несе тривожне психологічне навантаження, адже йдеться про загрозу, напад, небезпеку, від якої треба захищатись [53, с. 105].

До форм соціального захисту належать:

- особисті види соціального страхування (пенсійне, медичне, від нещасних випадків на виробництві, від безробіття);
- соціальна допомога різних видів;
- соціальне забезпечення.

Якщо детальніше розглядати форми соціального захисту, то соціальне страхування можна визначити як основу державної системи соціального захисту, яка забезпечує матеріальну підтримку непрацездатних громадян за рахунок фондів, які створені працездатними членами суспільства.

Соціальна допомога надається як у грошовій, так і в натуральній формах громадянам, які перебувають у скрутному становищі, перед тим перевібивши стан доходів сім'ї. Деяким категоріям громадянам надається допомога без перевірки доходів.

Соціальне забезпечення включає заходи матеріальної підтримки особи та сім'ї з боку держави і суспільства.

Соціальне забезпечення, як окрема форма соціального захисту населення, є системою виплат держави, що здійснюються без попередніх внесків (як це відбувається у разі соціального страхування) та без огляду на потребу в цих коштах їх отримувача (як це відбувається в разі надання соціальної допомоги). Основна функція соціального забезпечення – турбота про ті категорії населення, які в законодавчо встановленому порядку мають право на тривалу або постійну допомогу (за віком, інвалідністю, обмеженою працездатністю, відсутністю інших джерел існування) і розподіл коштів соціального захисту, виплат зі соціального страхування. Соціальне забезпечення здійснюється у разі тимчасової непрацездатності, вагітності та пологів, догляду за дитиною-інвалідом, хвороби, досягнення пенсійного віку, безробіття, смерті годувальника, нещасного випадку на виробництві, професійного захворювання тощо. На відміну від соціального забезпечення питання про надання соціальної допомоги розглядається індивідуально, згідно з чинним законодавством і

стосовно людей, що через різні обставини істотно знизили свій рівень життя [38, с. 258].

Також варто виділити пасивні та активні заходи підтримки доходів, які містить соціальний захист. Пасивними заходами є соціальна допомога, активними – соціальне страхування (тобто забезпечення доходів у разі втрати працездатності чи роботи), лікування та профілактика хвороб, а також сприяння освіті й підвищенню кваліфікації [61, с. 94]. Найбільш ефективним виконанням соціального захисту населення є поєднання пасивних та активних заходів.

Отже, виходячи із викладеного вище, можна визначити кінцеву мету соціального захисту. Вона полягає у тому, щоб забезпечити кожному громадянину мінімальний життєвий рівень, необхідний для саморозвитку та самореалізації у житті. Також сюди можна віднести забезпечення соціальної справедливості та соціальної рівності громадян країни.

Важливими поняттями, які нерозривно пов'язані із соціальним захистом, є соціальна безпека та соціальний ризик. Результатом всіх заходів, які проводяться в межах соціального захисту, є стан захищеності людини.

Зазвичай безпеку розглядають не тільки для окремої людини, а й для суспільства загалом. Вона є складовою національної безпеки, що визначає стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, а також від загрози соціальним інтересам.

Соціальний ризик визначають як певні конкретні умови людської життєдіяльності, за яких постає необхідність у соціальному захисті. Одним з основних завдань соціального захисту є усунення соціальних ризиків. Правовим підґрунтям визначення цих умов життєдіяльності або об'єктивних обставин, з настанням яких особа має право на соціальний захист, можна вважати положення законодавства щодо соціального захисту. Можна виокремити такі соціальні ризики, як непрацездатність, безробіття (часткове безробіття), втрата годувальника, малозабезпеченість тощо.

Співвідношення між соціальним захистом, соціальним забезпеченням, соціальною допомогою та соціальною підтримкою схематично може бути

зображено наступним чином (див. рис. 1.3.).

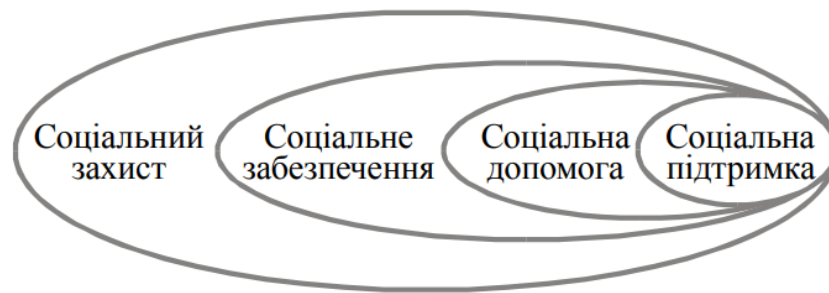

Рис.1.3. Співвідношення соціального захисту та його складових

1.3. Методи дослідження соціального захисту та соціального забезпечення в Україні

Методологія як вчення про систему наукових принципів, форм і способів дослідницької діяльності, має розгалужену структуру. Нині розрізняють фундаментальні, загальнонаукові принципи, що становлять власне методологію, конкретно наукові принципи, що лежать в основі теорії тієї чи іншої дисципліни або наукової галузі, і систему конкретних методів і технік, що застосовуються для вирішення спеціальних дослідницьких завдань.

Філософська, або фундаментальна, методологія є вищим рівнем методології науки, що визначає загальну стратегію принципів пізнання особливостей явищ, процесів, сфер діяльності.

Усі досягнення минулого були опрацьовані у вигляді діалектичного методу пізнання реальної дійсності, в основу якого було покладено зв'язок теорії і практики, принципи пізнаваності реального світу, детермінованості явищ, взаємодії зовнішнього і внутрішнього, об'єктивного і суб'єктивного.

Діалектична логіка пізнання стала універсальним інструментом для всіх наук, при вивченні будь-яких проблем пізнання і практики.

Діалектика, як метод пізнання природи, суспільства і мислення, розглянута в єдності з логікою і теорією пізнання, є фундаментальним науковим принципом дослідження багатопланової і суперечної дійсності в усіх

її проявах. Діалектичний підхід дає змогу обґрунтувати причинно-наслідкові зв'язки, процеси диференціації та інтеграції, постійну суперечність між сутністю і явищем, змістом і формою, об'єктивність в оцінюванні дійсності. Досвід і факти є джерелом, основою пізнання дійсності, а практика – критерієм істинності теорії. Діалектика як фундаментальний принцип і метод пізнання має величезну пояснювальну силу. Однак вона не підмінює конкретно наукові методи, пов'язані зі специфікою досліджуваної сфери. Діалектика виявляється в них і реалізується через них відповідно до вимог спадкоємності і не протиріччя в методології.

Відомо, що нові наукові і накопичені знання перебувають в діалектичній взаємодії. Найкраще і прогресивне зі старого переходить у нове і надає йому сили і дієвості. Інколи забуте старе знову відроджується на новій науковій основі і проживає своє друге життя в іншому, досконалішому вигляді.

У цьому зв'язку особливого значення набувають вивчення історичного досвіду, аналіз та оцінювання історичних подій, фактів, попередніх теорій у контексті їх виникнення, становлення та розвитку. Отже, історичний метод дає змогу дослідити виникнення, формування і розвиток процесів і подій у хронологічній послідовності з метою виявлення внутрішніх та зовнішніх зв'язків, закономірностей та суперечностей.

Будь-яке теоретичне дослідження потребує описування, аналізу та уточнення понятійного апарату конкретної галузі науки, тобто термінів і понять, що їх позначають.

Термінологічний принцип передбачає вивчення історії термінів і позначуваних ними понять, розробку або уточнення змісту та обсягу понять, встановлення взаємозв'язку і субординації понять, їх місця в понятійному апараті теорії, на базі якої базується дослідження.

Вирішити це завдання допомагає метод термінологічного аналізу і метод операціоналізації понять. Є певні правила їх визначення. Правило розмірності вимагає, щоб обсяг поняття, що визначається, відповідав обсягу поняття, яке визначає, тобто ці поняття мають бути тотожними. Друге – це нове поняття не

повинне бути тавтологічним. Третє – поняття має бути чітким і однозначним. Якщо при визначенні поняття важко зазначити одну ознаку, називають декілька ознак, достатніх для розкриття специфіки його обсягу і змісту. Дійсно наукове визначення складних явищ і фактів не може обмежуватися формально-логічними вимогами. Воно має містити оцінку фактів, об'єктів, явищ, що визначаються, органічно увійти в чинну терміносистему науки.

До загальнонаукової методології слід віднести системний підхід, застосування якого потребує кожний об'єкт наукового дослідження. Сутність його полягає у комплексному дослідженні великих і складних об'єктів (систем), дослідженні їх як єдиного цілого з узгодженим функціонуванням усіх елементів і частин.

Кожну конкретну науку, діяльність, об'єкт можна розглядати як певну систему, що має множину взаємопов'язаних елементів, компонентів, підсистем, визначені функції, цілі, склад, структуру. До загальних характеристик системи відносять цілісність, структурність, взаємозв'язок із зовнішнім середовищем, ієрархічність, цілеспрямованість, самоорганізацію.

З позицій системного підходу можна розглядати будь-яку сферу. Орієнтація на системний підхід у дослідженні (структура, взаємозв'язки елементів та явищ, їх супідрядність, ієрархія, функціонування, цілісність розвитку, динаміка системи, сутність та особливості, чинники та умови) виправдана тоді, коли ставиться завдання дослідити сутність явища, процесу.

У системному дослідженні об'єкт, що аналізується, розглядається як певна множина елементів, взаємозв'язок яких зумовлює цілісні властивості цієї множини. Основний акцент робиться на виявленні різноманітності зв'язків і відношень, що мають місце як усередині досліджуваного об'єкта, так і у його взаємодії із зовнішнім середовищем. Властивості об'єкта як цілісної системи визначаються не тільки і не стільки сумарними властивостями його окремих елементів чи підсистем, скільки специфікою його структури, особливими системоутворюючими зв'язками досліджуваного об'єкта.

Методологія науки – наукова дисципліна, що дає достатньо повне та придатне для використання знання про властивості, структури, закономірності виникнення, функціонування та розвитку систем наукового знання, а також про їх взаємозв'язки та застосування. [29, с.33]

Методологія науки дає характеристику компонентів наукового дослідження – його об'єкта, предмета аналізу, задач дослідження (або проблем), сукупності дослідницьких засобів, необхідних для вирішення задачі даного типу, а також формує уявлення про послідовність плину думки дослідника під час вирішення задач.

У методології різних наук застосовуються різні методи, що враховують специфіку реальності, яка вивчається: системний підхід, проектний метод, моделювання, емпіричний підхід, статистико-ймовірнісний метод тощо.

У загальнонауковому визначенні метод – це система прийомів, принципів, вимог, яка орієнтує суб'єкта пізнання на вирішення конкретного науково-практичного завдання та досягнення результату у будь-якій сфері людської діяльності.

Метод – це спосіб досягнення мети. Метод об'єктивний, тому що в розроблюваній теорії дозволяє відображати дійсність та її взаємозв'язки. Таким чином, метод є програмою побудови і практичного застосування теорії. Одночасно метод і суб'єктивний, тому що є знаряддям мислення дослідника та в якості такого містить у собі його суб'єктивні особливості.

Методологія поглинає в себе методи наукового пізнання та дослідження. Методи наукового пізнання служать інструментом для добування фактичного матеріалу і є необхідною умовою досягнення поставленої мети. Існують загальні методи наукового пізнання, які, на відміну від спеціальних методів, використовуються протягом усього процесу дослідження і в різних за предметом науках.

На теоретичному рівні пізнання широко застосовуються логічні методи подібності, відмінності, супутніх змін, розробляються нові системи знань,

розв'язуються задачі подальшого узгодження теоретично розроблених систем із накопиченим новим експериментальним матеріалом.

Усі методи наукового пізнання умовно поділяють на три великі групи (див. рис.1.4.):

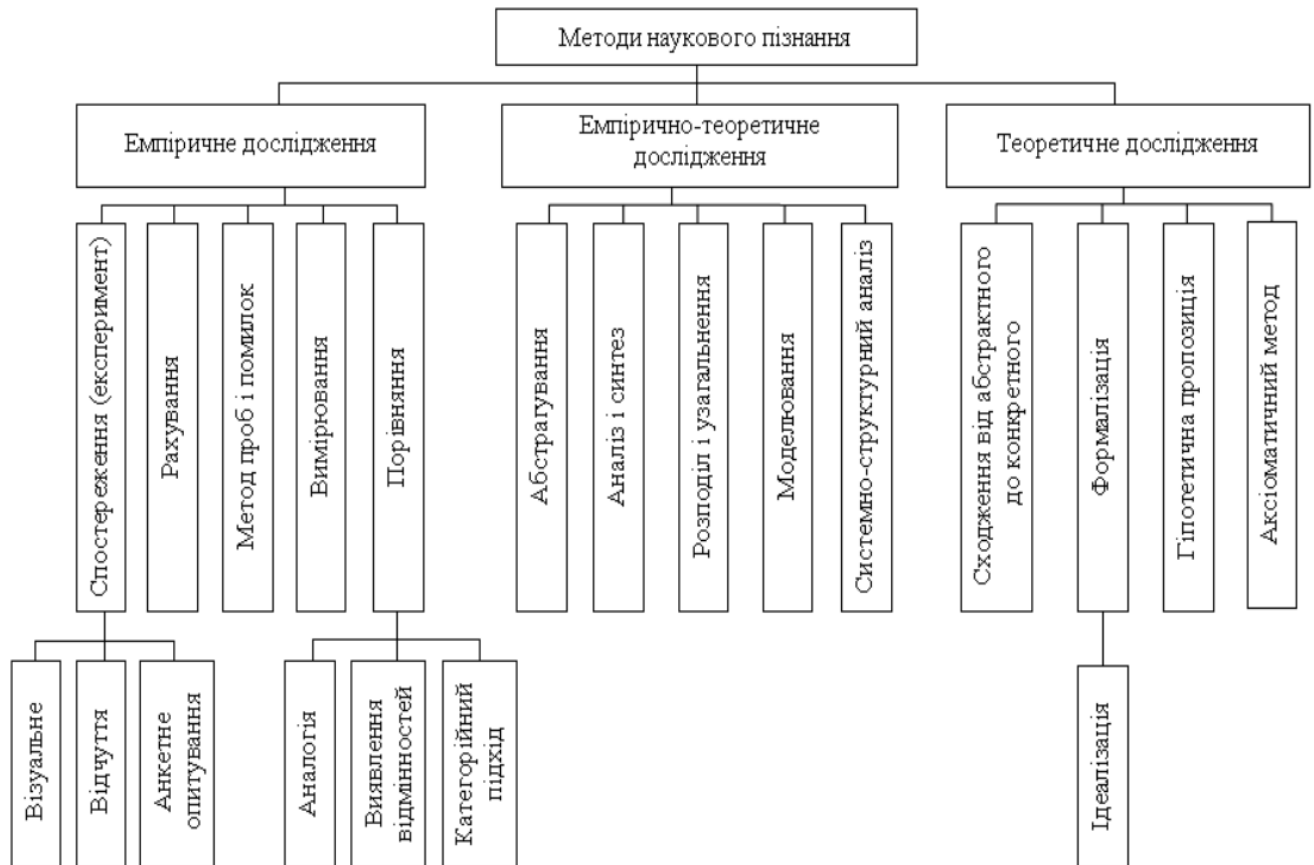

Рис. 1.4. Класифікація методів наукового пізнання

1. Методи емпіричного дослідження (спостереження, порівняння, вимірювання, експеримент).

2. Методи, що застосовуються як на емпіричному, так і на теоретичному рівнях дослідження (абстрагування, аналіз і синтез, індукція та дедукція, моделювання тощо).

3. Методи теоретичного дослідження (перехід від абстрактного до конкретного тощо). [29, с.41]

Узагальнюючи існуючі методологічні підходи до дослідження соціальних процесів (у тому числі і соціального захисту населення як міри втілення

соціальної справедливості) і вирішення зазначеної суперечності, зазначимо такі засади основних течій економічної теорії.

Представники класичної школи (А. Сміт, Д. Рікардо, Т. Мальтус та ін.), розглядаючи ринок як саморегулюючий механізм, який не потребує втручання держави, не вважали соціальний захист населення функцією її відповідальності. Тому соціальна підтримка нужденних мала спонтанний характер. Її зводили до добродійності індивідів, церкви, громадських організацій, до допомоги людині в бідності. Остання сприймалася як природний мотиваційний рушій соціально-економічної системи. Бідність визначалася розмірами прожиткового мінімуму і вважалася наслідком недостатньої турботи та відповідальності індивіда за свій добробут.

Подібні методологічні підходи простежуються й у неокласичних концепціях соціального захисту (напр., А. Маршала, А. Пігу, В. Парето, Н. Бунге та ін.). Маржиналізм, досліджуючи взаємозв'язок явищ в економічній системі з позицій граничних величин, визнає необхідність соціального захисту як природного права особи, але тільки на засадах обмеженого втручання держави у цю сферу з метою регулювання суперечності між багатством і бідністю. Підхід до організації соціального захисту населення будується на засадах державного контролю за рівнем життя населення не нижче за встановлені соціальні стандарти, тобто певні граничні величини. Забезпечення бідним верствам такого стандарту життя проводиться через політику компенсаційних виплат, регулювання доходів громадян на основі перерозподілу коштів від багатих до бідних.

На думку неокласиків, перерозподіл національного багатства є єдиною сферою, де критерієм необхідності державного втручання повинна слугувати соціальна справедливість, а не економічна ефективність. Разом з тим, А. Пігу вважав, що перерозподіл національного доходу відбувається за рахунок бідних громадян, тому що вони для отримання державної допомоги погоджуються на більш низьку заробітну плату.

Концепції неолібералізму надали поштовх не тільки ідеям пріоритетності умов для необмеженої вільної конкуренції в епоху монополізму, а й необхідності дотримання у вільній економічній політиці моральних норм особистої та суспільної відповідальності. Вони створили підґрунтя для формування соціальної підтримки нужденних як системної і раціональної політики держави з чітко визначеними цілями й результатами.

Якщо лібералізм пропагує заходи державного регулювання соціально-економічних процесів пасивного характеру, то кейнсіанство – активного. Кейнсіанська концепція СЗН побудована на моделі соціального маневрування доходами для підтримки сукупного попиту з метою забезпечення загальної рівноваги. Ідеї кейнсіанства стали підґрунтям суспільного визнання необхідності державного регулювання зайнятості, рівня цін, процесів розподілу і перерозподілу доходів, державної соціальної допомоги малозабезпеченим.

Усвідомленню змін умов і чинників загальноцивілізаційного процесу сприяли також соціально-орієнтовані концепції інституціоналізму (Т. Веблена, Дж. Р. Коммонса, Е. Долана, Т. Лоуві, І. Крістол та ін.). Вони розглядали як рушійні сили економіки не тільки матеріальні, а й позаекономічні (духовні, моральні, правові, соціальні тощо) чинники.

Відповідно до методологічних засад цього напрямку економічної думки, соціальний захист населення є системою заходів для вирішення суперечності ринкової економіки – між можливостями ринку і потребами населення. З позицій інституціоналізму, державна соціальна допомога повинна надаватися тим, хто її особливо потребує, а решта населення мусить самостійно забезпечувати себе. В іншому випадку соціальна підтримка порушує принцип економічної свободи і породжує соціальне утриманство.

Представники інституціоналізму вважали бідність не проблемою низьких доходів, а проблемою непрацюючих, небажання інтенсивно працювати. Регулюючи рівень цін, зарплату, зайнятість, кількісні та якісні параметри середніх і мінімальних соціальних стандартів, держава пом'якшує соціальну напругу, проте розвиток економіки не стимулюється. Тому завданням уряду є

створення рівних можливостей у сфері освіти, професійної підготовки, умов для реалізації здібностей. На думку представників інституціоналізму, потрібно врівноважити економічну ефективність ринку із соціальними цілями суспільства.

Незважаючи на різні методологічні підходи основних шкіл економічної думки до вирішення цієї проблеми, останнім часом спостерігається певне зближення їх позицій. Зменшити небажані соціально-економічні наслідки ринкової організації виробництва, надати процесу суспільного відтворення більшої соціальної спрямованості, узгодити і навіть гармонізувати досить різноспрямовані інтереси суб'єктів економіки може лише держава, як виразник загальнонаціонального інтересу. З цією метою проводиться певна соціальна політика щодо розподілу і перерозподілу створеного національного доходу через Державний бюджет на принципах соціальної справедливості для формування нормального відтворення робочої сили на основі гарантування суспільно необхідного рівня споживання основних життєвих благ усіма громадянами.

Процес нашого дослідження повинен відповідати принципу об'єктивності. Об'єктивність наукового підходу до фактів, що вивчаються, досягається спеціально організованим дослідницьким процесом.

Принцип об'єктивності передбачає загальний обхват явища, що досліджується, є метою виявлення його сутності і різноманіття взаємних зв'язків, опір на досягнутий рівень наукового знання з урахуванням тих точок зору, що висунуті з даної проблематики, творчий підхід до дослідження, що досягається, з однієї сторони, застосуванням всієї сукупності різних методів для отримання із джерел максимально різної і широкої інформації в минулому, з іншої, намаганням іти уперед відповідно до нових суспільних запитів і успіхів, що досягнуті в інших галузях науки.

Принцип об'єктивності ми плануємо використовували протягом всього дослідження. Керуючись ним, ми в нашому дослідженні орієнтувались на об'єктивні та найбільш достовірні наукові дані про соціальний захист і

забезпечення можливостей для розвитку та реалізації в житті кожної людини. Цей принцип передбачає орієнтацію дослідника на отримання інформації, що характеризує об'єкт, що вивчається (його якості, особливості, структуру і т.п.), без врахування бажань суб'єкта, що пізнає, його світоглядних, політичних, моральних і інших орієнтирів.

Також в дослідженні використовуватиметься такий базовий методологічний принцип соціального пізнання як принцип розвитку, або діалектичний принцип, який розглядає будь-яке явище соціального життя, той чи інший процес в розвитку з точки зору основних законів діалектики: заперечення, єдності та боротьби протилежностей, переходу кількісних змін у якісні. Використовуючи цей принцип, дослідник виявляє джерела і причини розвитку, умови, фактори, середу, а також типовість, неповторність і різноманіття форм оптимізації соціальної роботи. Разом з тим, у процесі розвитку принципів соціального пізнання діалектичний принцип виокремився у складну сукупність більш простих принципів, які стали предметом соціальної галузі наукового знання – діалектичної логіки.

Також нами буде застосований принцип системності. Принцип системності спрямовує мислення на перехід від явищ до їх сутності, до пізнання цілісності системи, а також необхідних зв'язків предмету із оточуючими предметами, процесами. Під час дослідження ми ставимо у центр пізнання уявлення про цілісність, яке має керувати пізнанням від початку і до закінчення дослідження елементів певної соціальної системи.

Також нами буде застосовуватися принцип комплексності, який передбачає найбільш повне дослідження всіх сторін об'єкта, що вивчається. При цьому він враховує взаємозалежності і взаємовпливи різних характеристик об'єкта, що вивчається. Крім того, комплексний підхід орієнтує на використання ідей додатковості, тобто опису і осмислення даного явища зі всіх позицій. Комплексний підхід вимагає досліджувати як негативну, так і позитивну сторони соціального захисту як явища.

До методів нашого дослідження належать: діалектичний метод, аналіз та синтез, порівняння, індукції та дедукції.

Головним для всього дослідження є діалектичний метод, в ході якого ми будемо спиратися на діалектичні принципи і закони: принцип історизму, об'єктивності, загального зв'язку, законів єдності і боротьби протилежностей, переходу кількісних змін у якісні, заперечення.

Аналіз – це прийом мислення, пов'язаний з розкладанням досліджуваного об'єкта на складові частини, сторони, тенденції розвитку й способи функціонування з метою їх щодо самостійного вивчення. Цей метод ми будемо використовувати протягом всього дослідження. Адже в процесі вивчення нашої теми ми будемо спиратися на думку різних авторів та аналізувати їх думки.

Для написання загальних висновків та висновків по кожному підрозділу застосовувався метод синтезу. Синтез – це метод дослідження явищ шляхом зведення в єдине ціле даних, які були отримані в результаті аналізу.

Важливим для дослідження є метод порівняння. Порівняльний аналіз допомагає більш цілісно розкрити проблему як в більш широкому, так і більш вузьких аспектах. Цей метод дає можливість знайти спільне і відмінне в соціальній сфері в Україні та за кордоном.

Що стосується методу індукції і дедукції, за допомогою індукції забезпечується перехід від вивчення одиничних фактів до загальних положень та висновків. Дедукція дає можливість переходу від найбільш загальних висновків до відносно конкретних.

Під час дослідження також застосовано метод операціоналізації понять, в якому наукові поняття розглядаються починаючи від найширшого і закінчуючи найвужчим.

Загальнонаукові та теоретичні принципи і методи дають можливість дослідити об'єкт і предмет магістерської роботи як цілісне соціальне явище, його сутність і визначальні характеристики.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВОЮ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ

2.1. Соціальна політика, як основа організації та забезпечення державою соціального розвитку суспільства

Соціальна політика є важливою складовою внутрішньої політики держави, що втілюється в життя завдяки реалізації соціальних програм, які на практиці діють в інтересах основних соціальних груп населення.

Діяльність держави, спрямована на регулювання, стабілізацію і розвиток соціальних відносин у суспільстві та задоволення соціальних потреб людини є визначальною у соціальній політиці.

Одним із завдань соціальної політики є розробка заходів щодо збереження та укріплення існуючого суспільного устрою або заміни його новим. Таке завдання втілюється через діяльність державних та громадських інститутів, суспільних груп або окремих осіб, які є суб'єктами соціальної політики, та спрямоване на реалізацію соціальних потреб людини, що забезпечують її життєдіяльність та розвиток як соціальної істоти на основі відносин принципу соціальної справедливості при дотриманні її громадянських прав та свобод.

Якщо розглядати політику у найширшому її понятті, то її можна визначити, як організовану, цілеспрямовану діяльність держави та її органів на всіх рівнях влади, яка має забезпечувати регулювання певних відносин та впливати на різні сторони життя людей (див. рис. 2.1.).

У свою чергу соціальна політика – це діяльність держави, спрямована на регулювання, стабілізацію і розвиток соціальних відносин у суспільстві, а також реалізацію і задоволення соціальних потреб індивідів, яку уряд здійснює через свої органи шляхом видання актів публічної діяльності з метою здійснення певного позитивного впливу на громадян держави.

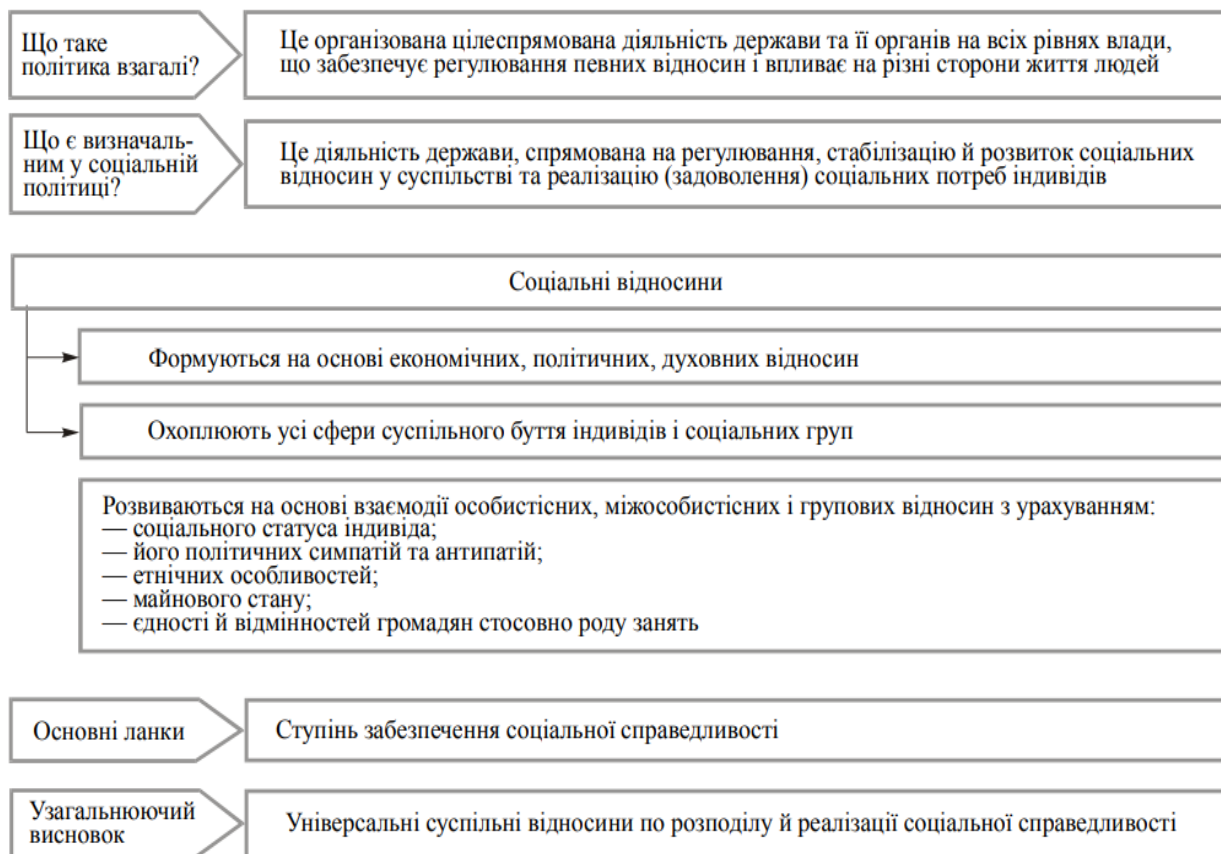

Рис.2.1. Визначальні елементи соціальних відносин у соціальній політиці

Соціальні відносини формуються на основі економічних, політичних, духовних відносин. Охоплюють усі сфери суспільного буття індивідів і соціальних груп. Розвиваються на основі взаємодії особистісних, міжособистісних і групових відносин з урахуванням:

- соціального статусу індивіда;
- його політичних симпатій та антипатій;
- етнічних особливостей;
- майнового стану;
- єдності й відмінностей громадян стосовно роду занять.

Отже, соціальна політика є складовою внутрішньої політики держави. Соціальна політика спрямована на забезпечення добробуту громадян через надання їм можливості отримати необхідні матеріальні, культурні та духовні блага. Будучи конкретною формою вияву політики в цілому, соціальна політика

має специфічні особливості, визначені її сутністю, а саме гуманістичне спрямування, орієнтованість на розвиток людини.

Соціальна політика визначає насамперед розподіл доходів, які формуються завдяки ринковим механізмам.

Метою такого розподілу є:

- усунення значної диференціації доходів задля створення умов для підвищення ділової активності людини, спрямованої на зростання рівня її життя;
- соціальний захист тих, хто внаслідок об'єктивних і суб'єктивних причин не може забезпечити собі гідне існування.

Соціальна політика є особливою сферою управління сукупністю соціальних процесів. Вона встановлює та забезпечує перелік соціальних послуг, що необхідний для нормального функціонування та розвитку суспільства.

Важливо підкреслити, що ефективність регулювання соціальними процесами великою мірою залежить від результатів економічної політики держави. Адже, як свідчить світовий досвід, між економічним зростанням та соціальним прогресом є пряма залежність.

Соціальна політика разом із економічною політикою формує внутрішню політику держави, тому ефективність їх здійснення залежить від їхньої збалансованості. Соціальну політику треба розуміти як складову внутрішньої політики держави, що спрямована на задоволення соціальних потреб та інтересів окремої людини і суспільства в цілому. Необхідно також розглядати соціальну політику в контексті тісних взаємозв'язків із економічною політикою і загальнодержавною внутрішньою політикою у цілому. Межі між соціальною та економічною політикою є досить умовними.

Головна мета соціальної політики в державі полягає у створенні умов для посилення рівня соціального захисту та соціальної безпеки в суспільстві, досягнення соціальної злагоди, стабільності та соціальної цілісності. Структуру соціальної політики у складі державної розглянуто на рис. 2.2.

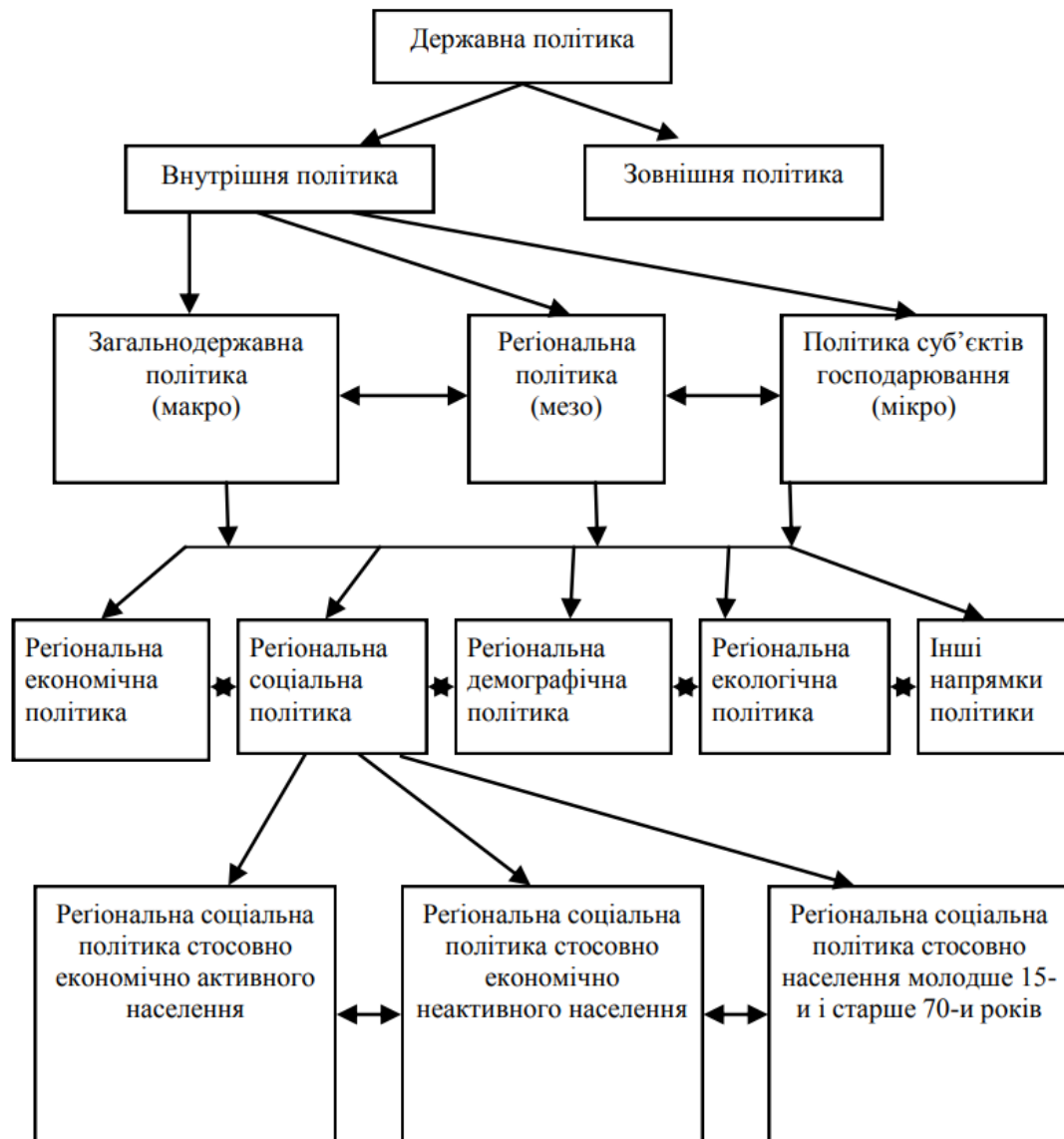

Рис. 2.2. Соціальна політика у складі внутрішньої державної політики

Серед основних завдань соціальної політики можна виділити такі:

- захист рівня життя через застосування різних форм компенсації у разі підвищення цін, проведення індексації;
- надання допомоги найбільш вразливим сім'ям;
- надання допомоги у разі безробіття;
- здійснення політики соціального страхування, встановлення мінімальної заробітної плати для працюючих;
- розвиток освіти, охорони здоров'я людей та довкілля;
- проведення активної політики, спрямованої на набуття громадянами освіти і кваліфікації.

Основні структурні елементи соціальної політики держави зображені на рис. 2.3. Вони включають, крім суб'єктів та об'єктів, також принципи, інститути та механізми здійснення соціальної політики.

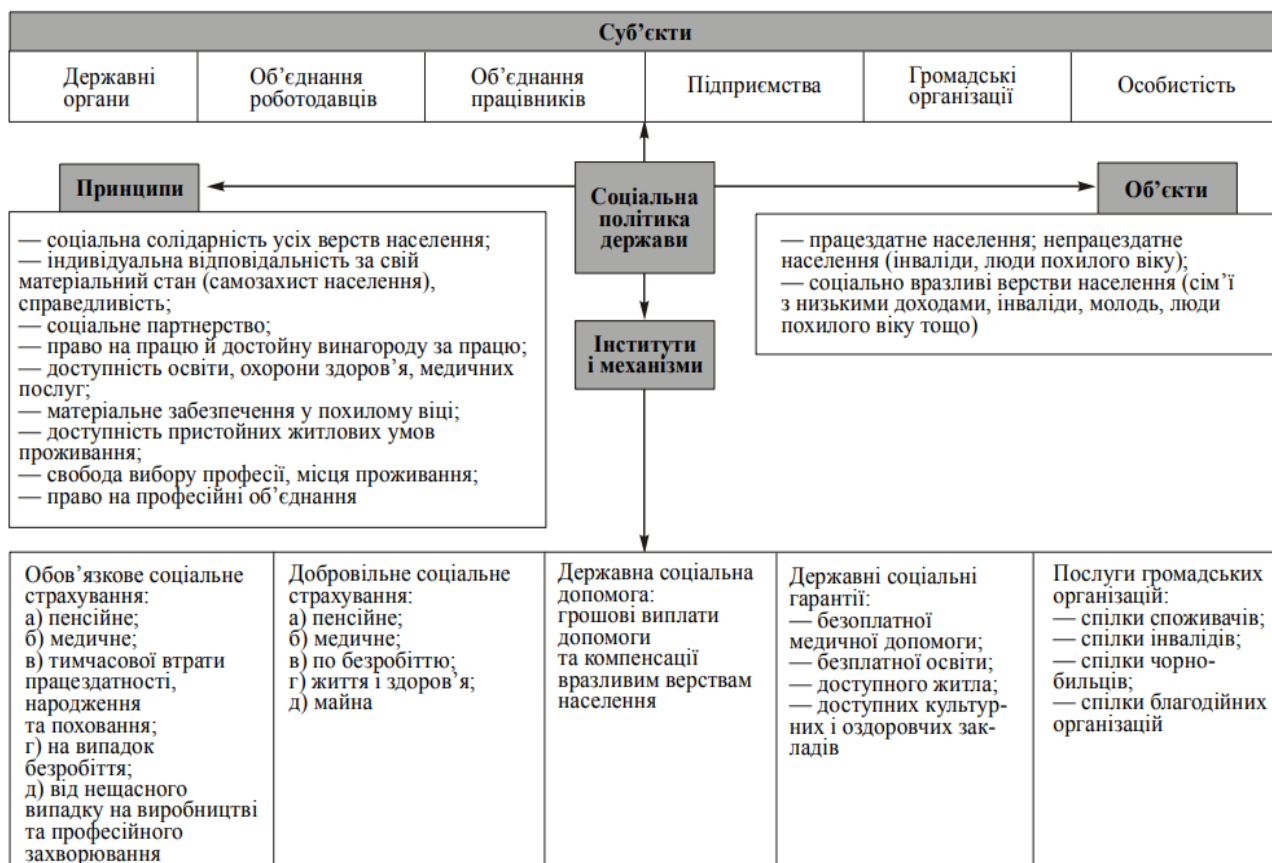

Рис. 2.3. Елементи соціальної політики держави

Держава та її органи в цивілізованому суспільстві є центральним, але не єдиним суб'єктом соціальної політики (див. рис. 2.4.). Її роль значною мірою підкріплюється роллю безлічі інститутів громадянського суспільства, яким держава делегує широкий спектр функцій. Однак особливість, унікальність ролі держави полягає у відповідальності за соціальну стабільність у суспільстві, стійкість соціального стану громадян, родин, соціальних груп, політику прогресивного розвитку суспільства. Це зумовлено самою природою держави як єдиного політичного й правового суб'єкта, що володіє всім спектром владних повноважень.

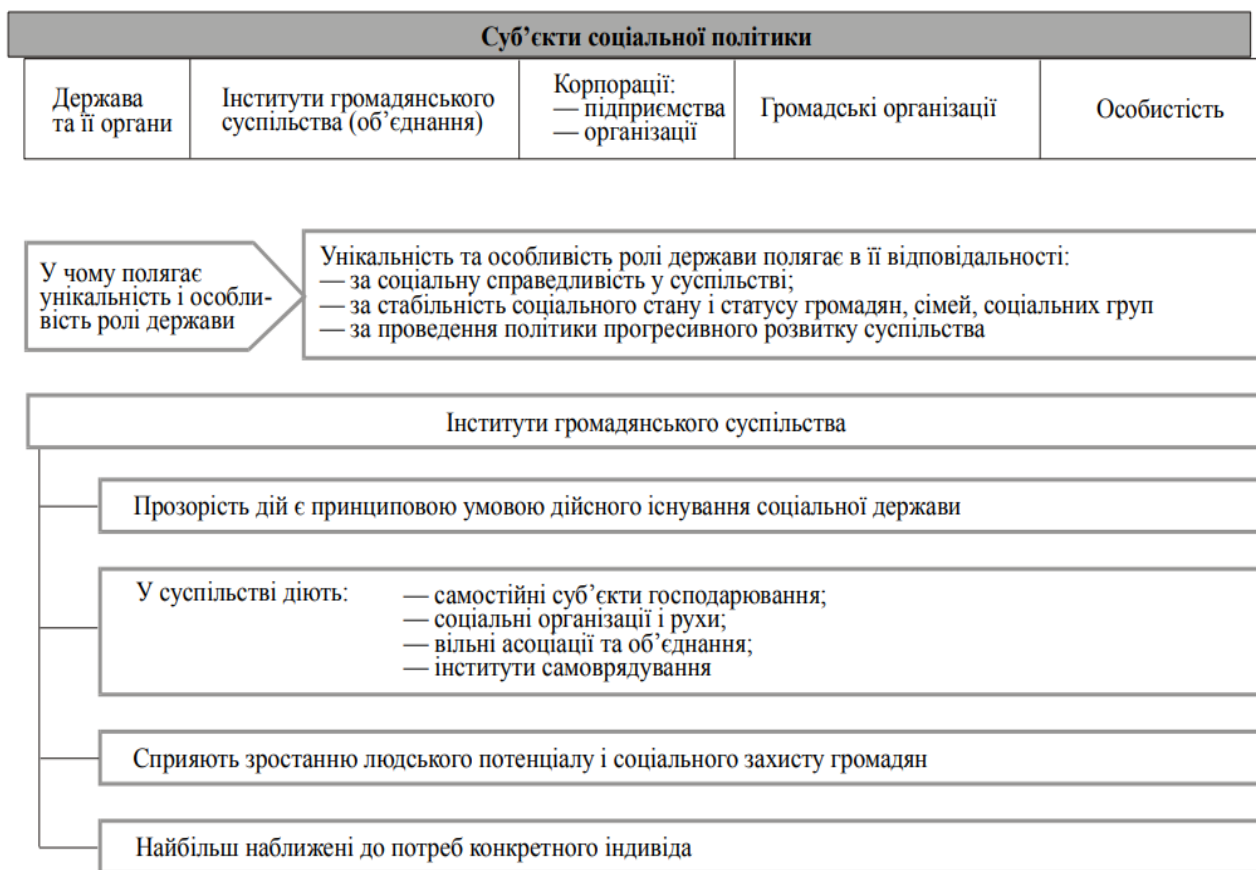

Рис. 2.4. Суб'єкти соціальної політики

Принциповою умовою дійсного існування цивілізованої соціальної держави в сучасному світі є наявність розвинутих структур громадянського суспільства, що припускає діяльність у суспільстві вільних асоціацій, соціальних інститутів, соціальних рухів, наявність безлічі самостійних суб'єктів господарювання та інститутів самоврядування, реалізацію прав і свобод особи, забезпечення її недоторканості та безпеки.

Саме наявність громадянського суспільства дозволяє істотно підвищувати рівень людського потенціалу і соціальної захищеності громадян, адже структури такого суспільства найбільшою мірою наближені до потреб конкретної людини і тому здатні найчутливішим чином реагувати на них з більшою розмаїтістю, ніж держава, розв'язувати задачі по забезпеченню соціального балансу і розподілу соціальної справедливості між групами і прошарками суспільства. Крім держави й інститутів громадянського

суспільства, як суб'єкти соціальної політики можуть виступати корпорації (підприємства, організації) і сама особистість.

2.2. Механізми забезпечення державою соціального захисту, соціальні стандарти та соціальні гарантії

Система управління соціально-політичними процесами в Україні має досить різноманітну правову основу і ґрунтується на основних положеннях Конституції України, Кодексу законів про працю та законів, прийнятих Верховною Радою. Першочергове значення мають наступні закони і нормативні акти, що регулюють соціальні відносини: Закони України «Про межу малозабезпеченості», «Про мінімальний споживчий бюджет», «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», «Про оплату праці», «Про зайнятість населення», «Про освіту», «Про пенсійне забезпечення», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», «Основи законодавства України про охорону здоров'я», «Про колективні договори і угоди» та Конвенції Міжнародної організації праці (МОП). Правовою та нормативною базою служать також постанови уряду, укази Президента, положення та інструкції з питань соціальної політики.

Механізмом правового регулювання соціально-політичних відносин є система норм різних галузей права, а також методів і форм юридичного впливу на суб'єктів та об'єктів управління з метою задоволення соціальних потреб громадян і забезпечення можливостей реалізації соціальних інтересів всіх членів суспільства.

Правове забезпечення системи управління соціально-політичними процесами направлене на:

- регулювання соціальних і трудових відносин, які складаються між роботодавцями та найманими працівниками;

- захист прав та законних інтересів працівників;
- дотримання, виконання та використання норм чинного законодавства у сфері праці, її охорони, пенсійного та соціального забезпечення;
- розробку та затвердження локальних нормативних і ненормативних актів організаційного, організаційно-розпорядчого та соціально-економічного характеру;
- підготовку пропозицій щодо внесення змін до діючих або відмінутих, які фактично втратили чинність (застарілих), нормативних актів з питань соціального захисту.

Організація та здійснення правового забезпечення в державній установі покладається на її керівника та інших посадових осіб у межах наданих їм прав та повноважень при здійсненні ними організаційно-розпорядчих, адміністративно-господарських, трудових та інших функцій, а також на керівника системи управління персоналом та її працівників з питань, що входять до їх компетенції.

Окрім правової бази, управління процесами в соціальній політиці здійснюється із застосуванням матеріалів нормативно-методичного характеру.

Нормативно-методичне забезпечення системи управління соціально-політичними процесами – це сукупність документів організаційного, організаційно-методичного, організаційно-розпорядчого, технічного, нормативного, техніко-економічного та економічного характеру, які встановлюють норми, правила, вимоги, характеристики, методи, що використовуються при вирішенні завдань щодо соціального управління, соціального захисту і затверджені в установленому порядку компетентними відповідними органами.

Таке забезпечення є передумовою ефективного процесу підготовки, прийняття та реалізації рішень з питань соціального управління та полягає в організації розробки та використання методичних документів, а також у веденні нормативного господарства в системі управління соціально-

політичними процесами. Відповідальність за забезпечення нормативно-методичними документами несуть відповідні органи державного рівня з питань реалізації соціальної політики. Нормативно-методичні документи можуть бути нормативно-довідкового, організаційного, організаційно-розпорядчого, організаційно-методичного характеру, технічного, техніко-економічного та економічного характеру.

До документів організаційно-методичного та методичного характеру відносяться документи, які регламентують виконання функцій з управління соціально-політичними процесами.

До таких документів відносяться:

- комплексні цільові програми;
- положення з формування регіональних соціальних програм;
- програм профорієнтаційної роботи;
- положення про врегулювання трудових взаємовідносин;
- положення про оплату, охорону та стимулювання праці;
- положення про надання допомоги, пільг, соціальних послуг окремим категоріям населення;
- інструкції про визначення розмірів тих чи інших платежів, субсидій, пільг окремим категоріям населення.

Розробкою таких документів займаються працівники відповідних ланок системи управління соціально-політичними процесами.

Для розробки соціальних програм і оцінки їх виконання потрібні соціальні нормативи та державні соціальні стандарти, які тісно пов'язані з процесами соціального управління і формують певний фундамент соціальної політики і соціального захисту.

Основою формування системи соціальних стандартів і державних соціальних гарантій є Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» [48], який містить концептуальні поняття і терміни у такому значенні (див. рис. 2.5.).

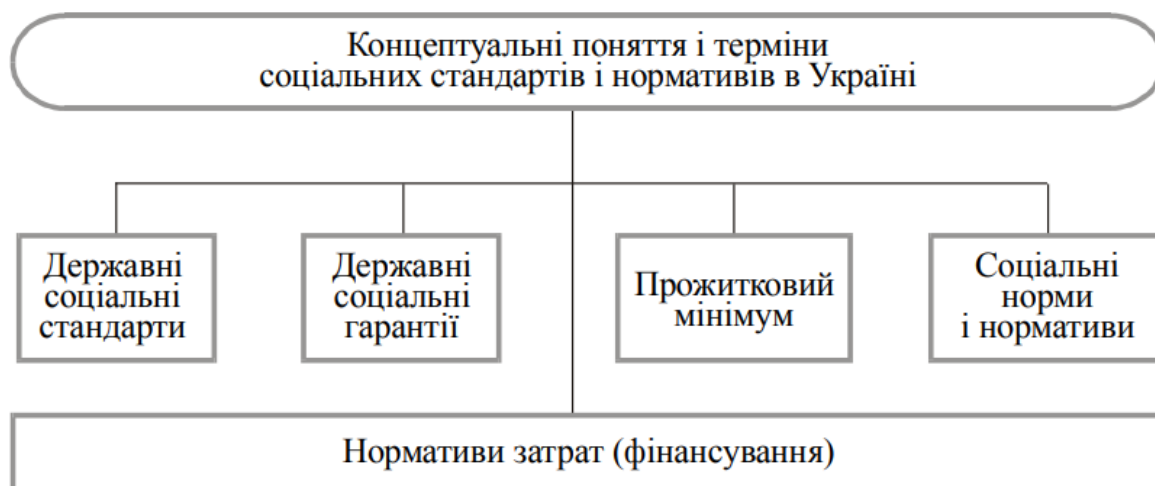

Рис. 2.5. Поняття і терміни соціальних стандартів і нормативів в Україні

Соціальні стандарти — встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначається рівень основних соціальних гарантій в державі.

Державні соціальні гарантії – встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, установлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму.

Прожитковий мінімум – величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості

Соціальні норми і нормативи є показниками необхідного споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг та необхідного забезпечення освітніми, медичними, житлово-комунальними, соціально-культурними послугами.

Соціальні нормативи — це певні регламентовані значення соціальних показників, що виражають систему типових вимог соціальних суб'єктів до соціальних об'єктів з метою розв'язання соціальних проблем суспільства.

Найважливішими групами соціальних нормативів є наступні:

I група – нормативи, що мають «природничо-наукове» обґрунтування і є найбільш об'єктивними: норми харчування, одягу, медикаментів, витрати на комунальні послуги. Ці норми покладено в основу мінімального споживчого бюджету (кошика) людини. Склад мінімального споживчого кошика повинен затверджуватися урядом і періодично переглядатись з урахуванням змін в економіці та стандартах споживання.

II група – це нормативні показники по визначенню рівня допомоги у разі нестандартних ситуацій, а саме допомоги на поховання, при отриманні травм, при втраті годувальника, нормативи допомог багатодітним сім'ям тощо). Ця група нормативів залежить від рівня економічного розвитку в країні.

III група – це нормативи, які важко нормувати, але можна спланувати, а саме нормативи рівня здоров'я, нормативи рівня життя, нормативи тривалості життя, нормативи рівня травматизму (виробничого та побутового).

Нормативи витрат (фінансування) – це показники поточних і капітальних витрат із бюджетів усіх рівнів на забезпечення задоволення потреб не нижче від державних соціальних стандартів і нормативів.

Соціальні стандарти визначають характер і рівень задоволення соціальних потреб населення.

В Україні соціальні потреби і відповідні соціальні нормативи класифікують за такими ознаками:

- за характером задоволення соціальних потреб;
- за рівнем задоволення соціальних потреб;
- за рівнем розповсюдження та дії соціальних потреб.

За характером задоволення соціальних потреб соціальні нормативи поділяються на:

- нормативи споживання – розміри споживання в натуральному виразі за певний період часу (рік, місяць, день) продуктів харчування непродовольчих товарів поточного споживання та деяких видів послуг;

– нормативи забезпечення – це визначена кількість наявних в особистому споживанні предметів довгострокового користування, а також забезпечення певної території мережею закладів охорони здоров'я, освіти, підприємств, установ, організацій соціально-культурного, побутового, транспортного обслуговування та житлово-комунальних послуг;

– нормативи доходу — розмір особистого доходу громадянина або сім'ї, який гарантує їм достатній рівень задоволення потреб, що обраховується на основі визначення вартісної величини набору нормативів споживання та забезпечення.

За рівнем задоволення соціальних потреб соціальні нормативи поділяються на:

– нормативи раціонального споживання – рівень, що гарантує оптимальне задоволення потреб;

– нормативи мінімального споживання – соціально прийнятний рівень споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг, виходячи із соціальних або фізіологічних потреб;

– статистичні нормативи – нормативи, що визначаються на основі показників фактичного споживання або забезпеченості для всього населення чи його окремих соціально-демографічних груп.

Соціальні стандарти і нормативи приймаються і діють на різних рівнях:

– державні соціальні стандарти і нормативи формуються, встановлюються та затверджуються у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України за участю та погодженням з іншими сторонами соціального партнерства, діють на всій території України і є обов'язковими для всіх державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності;

– регіональні соціальні стандарти і нормативи формуються і затверджуються органом державної влади певного регіону України і діють у межах даного регіону;

- місцеві соціальні стандарти і нормативи формуються органами місцевого самоврядування при розробці та реалізації місцевих соціально-економічних програм і можуть передбачати додаткові соціальні гарантії за рахунок коштів місцевих бюджетів;
- соціальні стандарти і нормативи галузі соціальної сфери затверджуються відповідним міністерством чи відомством, діють у межах компетенції та сфери діяльності даної галузі;
- соціальні стандарти і нормативи підприємства (установи) затверджуються керівними органами підприємства, діють тільки в його межах;
- міждержавні соціальні стандарти і нормативи прийняті державами, що приєдналися до Угоди про проведення погодженої політики у сфері стандартизації і сертифікації;
- міжнародні соціальні стандарти прийняті міжнародною організацією зі стандартизації.

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» базовим державним соціальним стандартом (БДСС) є прожитковий мінімум, установлений законом, на основі якого визначаються державні соціальні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального, побутового, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров'я та освіти.

Введення БДСС припускає, що держава бере на себе фінансування лише мінімальних соціальних гарантій, необхідних для задоволення основних потреб людини. Задоволення ж інших соціальних потреб передбачається забезпечувати за рахунок недержавних джерел фінансування.

БДСС установлюється на певний строк, оскільки за умов збільшення фінансових можливостей держави його рівень може бути збільшено. Істотною функцією системи БДСС є те, що вона є основою для розрахунку видаткової частини бюджетів усіх рівнів, а її застосування робить прозорим розрахунок бюджетних потреб.

Прийнятий Верховною Радою України 15 липня 1999 року Закон «Про прожитковий мінімум» спрямований на реалізацію цього ключового соціального стандарту і дає наступне визначення прожиткового мінімуму: «прожитковий мінімум – вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я, набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості».

Іншим нормативом є межа малозабезпеченості. В Законі України «Про межу малозабезпеченості» від 4 жовтня 1994 р. [49], який заклав правову основу здійснення адресної матеріальної підтримки соціально незахищених верств населення в умовах кризового стану економіки, надається наступне визначення: «межа малозабезпеченості – це величина середньодушового сукупного доходу, який забезпечує непрацевдатному громадянину споживання товарів і послуг на мінімальному рівні, встановленому законодавством». При цьому вартість непродовольчих товарів не може становити менше п'ятнадцяти відсотків вартості продуктового набору.

Як бачимо, забезпечення задоволення основних потреб людини є складовою більш високого соціального стандарту рівня життя, яким є мінімальний споживчий кошик стосовно прожиткового мінімуму. А тому соціально-культурні потреби не можуть бути складовою прожиткового мінімуму. Якщо прожитковий мінімум характеризує мінімально допустимі умови життя людини, то мінімальний споживчий кошик – це більш повний набір (у натуральній і вартісній формі) матеріальних і духовних благ.

У фінансово-економічних умовах, які склались в процесі розвитку держави, мінімальний споживчий кошик (бюджет) може використовуватись лише як орієнтир, до якого потрібно поступово та за можливості підтягувати рівень доходів низькооплачуваних категорій населення. Тоді як межа малозабезпеченості характеризує допустимий рівень доходу, який забезпечує

непрацездатному громадянину споживання товарів і послуг на мінімальному рівні, встановленому законодавством.

Прожитковий мінімум відповідно до існуючої методики розраховується на одну особу для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення в Україні. Розрахунок здійснюється на регіональному рівні в середньому на місяць.

Прожитковий мінімум складається з наступних вартісних величин:

- набору продуктів харчування, достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я;
- мінімального набору непродовольчих товарів, необхідного для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості;
- мінімального набору послуг, необхідного для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості.

До основних соціальних і демографічних груп населення відносяться:

- діти віком до 6 років;
- діти віком від 6 до 18 років;
- працездатні особи;
- особи, які втратили працездатність.

Під впливом змін в економіці, розвитку продуктивних сил та науково-технічного прогресу збагачується інструментарій управління, вдосконалюються методи планування і реалізації соціальної політики, які спираються на науково-методичне обґрунтування, нові стандарти, норми, комплексні цільові програми та наукові рекомендації, наукові дослідження з питань соціального управління.

2.3. Становлення та розвиток соціальної сфери в Україні

Згідно з Конституцією України [22] ознаками України як соціальної держави є соціальна спрямованість економіки, закріплення та державні гарантії реалізації соціальних прав громадян, зокрема їх прав на соціальний захист і

достатній життєвий рівень (статті 46, 48), тощо. Це зобов'язує державу відповідним чином регулювати економічні процеси, встановлювати і застосовувати справедливі та ефективні форми перерозподілу суспільного доходу з метою забезпечення добробуту всіх громадян.

Положення Основного Закону України зобов'язують державу створити ефективну систему соціального захисту різних категорій осіб, яка сприяла б узгодженню рівня їхнього життя з реалізацією права на достатній життєвий рівень для них та їхніх сімей шляхом надання відповідного соціального забезпечення. Заходи соціального захисту мають втілювати ідеї соціальної солідарності та справедливості, бути спрямовані на охорону і захист особи при настанні можливих соціальних ризиків.

Метою виконання конституційного обов'язку щодо утвердження соціальних прав держава має не лише створити систему соціального захисту, а й забезпечити її належне функціонування. Ця система повинна гарантувати охорону, зокрема, сім'ї, дитинства, материнства і батьківства.

Право громадян на соціальний захист є комплексним, його зміст визначають як Конституція, так і закони України.

Додержання конституційних принципів соціальної і правової держави, верховенства права (стаття 1, частина перша статті 8 Основного Закону України) обумовлює здійснення законодавчого регулювання суспільних відносин на засадах справедливості та розмірності з урахуванням обов'язку держави забезпечувати гідні умови життя кожному громадянину України.

Зі змісту статті 46 Основного Закону України випливає, що держава зобов'язана здійснювати соціальний захист насамперед тих осіб, які не можуть самостійно себе забезпечити шляхом реалізації права на працю та/або позбавлені засобів існування. При цьому соціальна орієнтованість держави та принцип соціальної солідарності не можуть замінити особисту відповідальність людини за власну долю та добробут своєї сім'ї. Державна система соціального захисту має заохочувати і не повинна стримувати прагнення особи покращити умови життя для себе і своєї сім'ї.

Україна, як учасниця Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 року, визнає право кожної людини на соціальне забезпечення, включаючи соціальне страхування, і може встановлювати тільки такі обмеження цього права, які визначаються законом, і лише остільки, оскільки це сумісно з природою зазначеного права, і виключно з метою сприяти загальному добробуту в демократичному суспільстві.

Сучасна система соціального захисту населення є продуктом еволюції людської цивілізації. Необхідність соціального захисту об'єктивно зумовлена суспільною потребою у механізмі пом'якшення соціально-економічних суперечностей процесу виробництва і розподілу матеріальних благ.

Як зазначає Дж. Роулз, має бути реалізований принцип свободи (втілений у рівності доступу громадян до всіх прав і свобод) і принцип рівності (припущення соціально-економічної нерівності пов'язаної із виконанням суспільних функцій) [57, с. 158]. Однак в умовах ринку економічна свобода призведе до надто нерівномірного розподілу національного багатства і концентрації доходів серед незначної частини населення. Хоча економічна нерівність є похідною від соціальної, проте вона є проявом останньої. Наявність ресурсної бази суспільних благ ще не гарантує всім громадянам забезпечення доступу до них, соціальної справедливості їхнього розподілу, зменшення соціальної нерівності. Держава не може ліквідувати її, але може регулювати шляхом цілеспрямованих інституційних перетворень у напрямі формування економічних, правових, організаційних механізмів розвитку соціальної сфери як цілісної системи суспільства, яка відображає соціальні відносини з приводу умов життя і розвитку особи.

У зв'язку з тим важливим аспектом соціальної політики, у тому числі соціального захисту, є визначення підходів до вирішення важливої суспільної проблеми – співвідношення соціальної справедливості щодо соціальної підтримки населення та економічної доцільності соціальних програм. Спосіб розв'язання цієї складної для суспільного буття суперечності є предметом безперервних дискусій науковців різних економічних шкіл. Прагнення

підвищити ефективність виробництва може призвести до скорочення зайнятості, посилення майнової нерівності, соціальної нестабільності. Збільшення ж соціальних витрат може зумовити зменшення конкурентоздатності, підприємницької ініціативи та ефективності виробництва внаслідок підвищення рівня оподаткування, зростання настроїв утриманства серед населення, бюрократизації системи надання соціальної допомоги.

Обґрунтування доктрини соціального захисту та її законодавче вираження залежать від трьох груп факторів – політичних, економічних і соціальних, котрі формують простір життєдіяльності людей.

Політичні фактори охоплюють ідеологію, законодавство, інституціональну структуру держави і суспільства. Економічні (матеріально-речові) фактори визначають рівень матеріального добробуту країни та її населення. Соціальні фактори (соціально-психологічні, морально-етичні, релігійні компоненти життєдіяльності) – ступінь гармонізації відносин між державою, суспільством та індивідом.

В сучасних умовах однією з вимог громадянського суспільства виступає фактор соціальної відповідальності в усіх сферах суспільного життя, на всіх рівнях суспільних організацій, пов'язаних з висуненням на перший план загальнолюдських цінностей. Оскільки соціальна орієнтація може утверджуватися як принцип суспільних відносин лише тоді, коли задоволені всі необхідні потреби і створюються умови для реалізації системи історично обумовлених інтересів членів суспільства, важливе місце в цьому процесі належить державі. Вона повинна стати арбітром у вирішенні конфліктних питань. Та, на жаль, переформована державна машина не завжди готова взяти на себе таке завдання. Має спрацювати механізм взаємодії громадянського суспільства і держави, який знаходить свій прояв у взаємодії через партії, вибори, представницькі органи влади.

Протиставлення держави громадянському суспільству призводить до виникнення негативних факторів, які знаходять своє виявлення в тому, що

держава та громадянське суспільство перебувають в постійному процесі боротьби. Попередній розвиток нашої країни засвідчує, що складалася практика ототожнювання реального стану справ з програмними настановами. Мала місце невідповідність між реальним і формальним узагальненням виробництва. Це призводить до поглиблення суперечностей між існуючими суспільними відносинами і декларованими в документах гаслами і стає важливим фактором деформації правової системи, системи інтересів і цінностей. Побудова законодавства повинна відбуватись цілеспрямовано і поступово.

Законодавство не може створюватись саме собою у вищих сферах політики, а життя розвиватись саме по собі, в зворотному напрямі. Така ситуація існує лише тоді, коли спостерігається відсутність громадянського суспільства. Норми права народжуються не зверху, а в самому громадянському суспільстві, тобто в процесі спільної дії людей при постійному зіткненні їх інтересів, правила, які слугують певним мірилом меж свободи інтересів. Норма права тільки в тому випадку буде діяти, коли є механізм її реалізації.

В нашій державі ще існує багато суперечностей між законом і дійсністю, а це призводить до конфліктів у суспільстві. Вихід із такого становища полягає у створенні реалістичного характеру законодавства, яке буде враховувати конкретні ситуації, необхідні для формування громадянського суспільства. На сучасному етапі розвитку в Україні можна казати про суспільство змішаного типу, яке поступово проходить різні етапи розвитку на шляху до соціально орієнтованого суспільства. В результаті розвитку країна може дійти до системи нового типу, основними факторами якого є соціальна орієнтація на реалізацію потенціалу людської особистості, забезпечення для неї вигідних умов існування і життєдіяльності.

Соціально-економічна політика, що проводиться нині в Україні поки що не забезпечує стабільних умов для реалізації можливостей переходу до суспільства нового типу.

У загальному розумінні соціальний розвиток означає зміни до найкращого в соціальному середовищі організації, яка є обов'язковим об'єктом

управління організацією та складовою частиною управління персоналом. Управління соціальним розвитком орієнтується на людей, на створення для робітників організації належних умов праці та побуту, поліпшення умов.

Основні цілі соціального розвитку:

- удосконалення соціальної структури персоналу, його професійно-кваліфікаційного складу, регулювання чисельності працівників, підвищення їх освітнього рівня;
- поліпшення умов праці, охорони праці та безпеки працівників, забезпечення соціального страхування, соціальних прав та гарантій;
- стимулювання засобами матеріального заохочення; створення та підтримка здорової морально-психологічної атмосфери;
- зростання життєвого рівня працівників та їх сімей, задоволення потреби в житлі, продуктах споживання та послугах.

Управління соціальним розвитком являє собою сукупність засобів, прийомів та процедур, які дозволяють вирішити соціальні проблеми на основі наукового підходу, знання закономірностей соціальних процесів, аналітичного розрахунку та соціальних нормативів.

Соціальний розвиток суспільства – це зміна суспільства внаслідок соціальних процесів, у ході яких відбуваються кількісні і якісні перетворення соціальної системи, що приводять до якісно нового стану суспільства. Соціальний процес являє собою послідовні зміни елементів соціальної системи і її підсистем. Соціальний розвиток може бути еволюційним і революційним.

Для соціального розвитку шляхом еволюції характерне поступове відмирання старих елементів існуючої соціальної системи і накопичення, витіснення і поступова заміна новими елементами. Інша форма соціального розвитку – революційні перетворення, коли відбувається відносно швидке й одноразове руйнування всіх застарілих елементів системи і заміна їх новими елементами, що відразу ж виникають у системній єдності.

У сучасних умовах соціального розвитку суспільства в Україні здійснюється перехід на використання нових механізмів змішаної фінансової

участі в реалізації соціальних програм, тобто механізмів залучення позабюджетних коштів для фінансування соціальної сфери.

Крім цього, реформується система соціального страхування, що з другорядних методів фінансування переходить у розряд основних і найбільш притаманних ринковим умовам.

На сьогоднішній день фінансове наповнення соціальної сфери здійснюється кількома фінансовими потоками:

- бюджетні джерела: державний бюджет, бюджети регіонів, місцеві бюджети та ресурси міжбюджетного перерозподілу;
- позабюджетні джерела: державні соціально-страхові фонди, позабюджетні фонди регіонів; недержавні соціальні фонди; кредитні ресурси, залучення коштів фірм і домашніх господарств (територіальні позики); використання потенціалу некомерційних неурядових організацій;
- зовнішні джерела: кредити, позики міжнародних фінансових організацій, гуманітарна допомога з-за кордону.

Витрати на соціальну сферу від валового внутрішнього продукту (ВВП) становлять в Україні в середньому близько 18 %. З бюджетів регіонів та їх місцевих структур фінансується приблизно 80 % усієї соціальної сфери, що є для них достатньо великим навантаженням.

Паралельно з бюджетною системою в Україні функціонує порівняна з нею за масштабами позабюджетна фінансова страхова система.

До державної соціально-страхової системи відносяться:

- Фонд зайнятості;
- Пенсійний фонд;
- Фонд соціального страхування;
- Фонди обов'язкового медичного страхування.

Вони формуються за рахунок страхових платежів підприємств усіх форм власності, обов'язкових страхових внесків працюючих громадян та асигнувань з державного бюджету.

Узагальнюючи все вищевикладене, можна зробити висновок, що соціальну сферу необхідно розглядати з погляду двох взаємозалежних сторін: як підсистему суспільства або як сукупність галузей суспільного господарства, програм і заходів, спрямованих на поліпшення якості життя населення.

Кожна галузь соціальної сфери має свою структуру, органи управління, правову й фінансову основу. Відповідно до чинного законодавства здійснюється розмежування повноважень між державними і регіональними органами влади в реалізації соціальної політики. Сьогодні здійснюється змішане фінансування соціальної сфери з бюджетних, позабюджетних і зовнішніх джерел, що супроводжується процесами децентралізації її управління.

РОЗДІЛ 3

ПРАКСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ

3.1. Основні види соціальних виплат та компенсацій верствам населення, які потребують державної підтримки, та сучасний стан здійснення цих виплат

Основні види соціальних виплат та компенсацій верствам населення, які потребують державної підтримки, та здійснення цих виплат пропонуємо розглянути на прикладі управління соціального захисту населення Запорізької міської ради по Дніпровському району (далі – УСЗН ЗМР по Дніпровському району).

УСЗН ЗМР по Дніпровському району – орган місцевого самоврядування, основним завданням якого є забезпечення в районі реалізації державної соціальної політики у сфері соціального захисту населення.

Управління підпорядковане міському голові, заступнику міського голови з питань діяльності виконавчих органів ради згідно розподілу обов'язків, підвітне управлінню соціального захисту населення Запорізької міської ради, а також Департаменту соціального захисту населення Запорізької обласної державної адміністрації з питань делегованих повноважень.

Управління у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, наказами Міністерства соціальної політики, розпорядженнями голови Запорізької обласної державної адміністрації, рішеннями Запорізької міської ради, виконавчого комітету Запорізької міської ради, розпорядженнями міського голови, іншими документами, а також положенням про управління.

Структуру управління соціального захисту населення Запорізької міської ради зображено на рис.3.1.

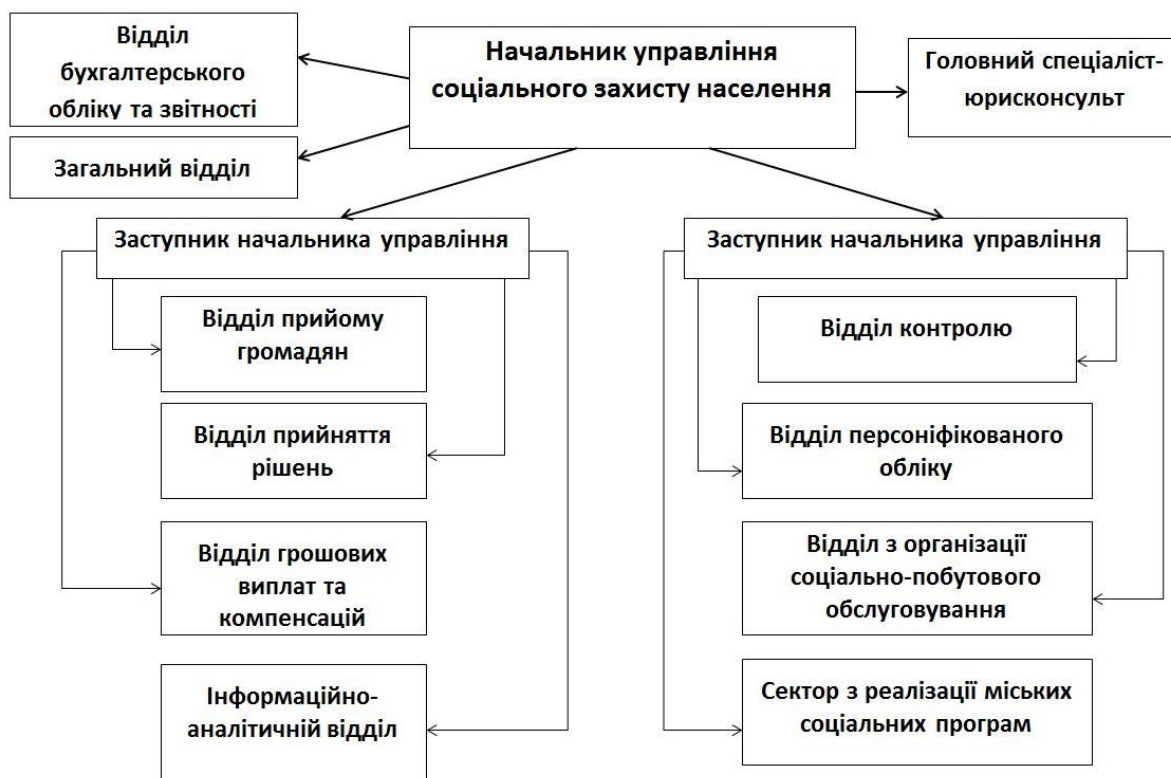

Рис. 3.1. Структура УСЗН ЗМР по Дніпровському району

Основним завданням управління є забезпечення в районі реалізації державної соціальної політики у сфері соціального захисту населення.

Реалізація державної соціальної політики у сфері соціального захисту населення включає в себе такі основні напрямки діяльності управління:

- призначення та виплату соціальної допомоги, компенсацій та інших соціальних виплат, встановлених законодавством України, надання пільг, субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива та інших пільг, передбачених законодавством;
- організацію виконання комплексних програм та заходів щодо поліпшення становища соціально вразливих верств населення, сімей та громадян, які перебувають у складних життєвих обставинах, та всебічне сприяння в отриманні ними соціальних виплат та послуг за місцем проживання, перебування;
- забезпечення соціальної інтеграції осіб з інвалідністю.

Спеціалістами управління здійснюється призначення та виплата наступних видів допомог та компенсацій:

- допомога при народженні дитини;
- грошова компенсація вартості одноразової натуральної допомоги «Пакунок малюка»;
- відшкодування вартості послуги з догляду за дитиною до трьох років «Муніципальна няня»;
- допомога на дітей, які виховуються у багатодітних сім'ях;
- допомога на дітей самотнім матерям;
- допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування;
- допомога при усиновленні дитини;
- допомога малозабезпеченим сім'ям;
- допомога дитині померлого годувальника;
- допомога особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю;
- допомога особі, яка проживає разом з особою з інвалідністю I чи II групи внаслідок психічного розладу;
- допомога на догляд за інвалідом I групи або особою, яка досягла 80-річного віку;
- допомога непрацюючій особі, яка досягла загального пенсійного віку, але не набула права на пенсійну виплату;
- допомога особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам;
- щорічна разова допомога до 5 травня;
- щорічна разова допомога до 14 жовтня;
- компенсація фізичним особам, які надають соціальні послуги громадянам похилого віку, інвалідам, дітям-інвалідам, хворим, які не здатні до самообслуговування і потребують постійної сторонньої допомоги;
- компенсації та допомоги внутрішньо переміщеним особам;
- грошова компенсація на придбання житла дітям-сиротам, дітям, позбавленим батьківського піклування та особам з їх числа.

Призначення та виплата зазначених видів допомог здійснюється відповідно до Законів України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про жертви нацистських переслідувань», «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам», а також відповідно до Постанов Кабінету Міністрів, які визначають порядок призначення та виплати тих чи інших видів державних соціальних допомог.

Відповідно до законодавства виплата державних соціальних допомог громадянам може здійснюватися або через мережу відділень поштового зв'язку АТ «Укрпошта» або шляхом перерахування грошових коштів на поточні рахунки одержувачів допомог, відкриті у банківських установах, які уповноважені на роботу із державними виплатами відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 1151 «Деякі питання виплати пенсій, грошової допомоги та заробітної плати працівникам бюджетних установ» від 27.12.2019. Цією Постановою Уряду запроваджено порядок визначення уповноважених банків на право виплати пенсій, грошової допомоги та заробітної плати працівникам бюджетних установ.

Відповідно до вимог цієї постанови, Міністерство фінансів на підставі надісланої банками інформації буде самостійно формувати перелік уповноважених банків, який, у разі змін, щомісячно першого робочого дня буде публікуватись на офіційному вебсайті Міністерства фінансів України. Наразі уповноваженими визначено 46 банків.

Актуальний перелік уповноважених банків розміщено на сайті Міністерства фінансів України у розділі «Діяльність / Фінансова політика / Уповноважені банки щодо обслуговування зарплатних проектів» або на сайті Пенсійного фонду України у розділі «Головна / Бюджет / Перелік банків, уповноважених на виплату пенсій, грошових допомог».

На офіційному web-сайті УСЗН ЗМР по Дніпровському району <http://upsznd.zp.ua/> постійно розміщується актуальна інформація щодо роботи управління, новини та відповіді на питання, які турбують громадян Дніпровського району.

Так, на сайті запроваджено Інтерактивну мапу <http://upsznd.zp.ua/faqs/> (див. рис. 3.2.), розподілену на відповідні сегменти.

Кожен сегмент є інтерактивним. При натисканні на нього висвітлюється повна інформація щодо кожного конкретного питання та послуги, які надаються управлінням соціального захисту.

Рис. 3.2. Інтерактивна мапа послуг, які надаються управлінням соціального захисту населення Запорізької міської ради по Дніпровському району

Розглянемо більш детально питання виплати пільг та субсидій мешканцям Дніпровського району.

Призначення і розрахунок розміру субсидій здійснюється згідно Положення про призначення житлових субсидій, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 21.10.1995 № 848 «Про спрощення порядку надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного

побутового палива» (із змінами). Субсидії надаються населенню у грошовій готівковій формі.

Призначення і розрахунок розміру пільг здійснюється згідно Порядку надання пільг на оплату житлово-комунальних послуг, придбання твердого палива і скрапленого газу у грошовій формі, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 17.04.2019 № 373 «Деякі питання надання житлових субсидій та пільг на оплату житлово-комунальних послуг, придбання твердого палива і скрапленого газу у грошовій формі». Пільги на оплату житлово-комунальних послуг надаються у грошовій безготівковій або готівковій формі.

Зазвичай у опалювальний період субсидії і пільги отримує більша кількість громадян. Це пов'язано з тим, що у неопалювальний період завдяки меншим сумах, які виставляються громадянам до сплати організаціями надавачами житлово-комунальних послуг, більша кількість громадян мають достатній рівень доходів і спроможні самостійно оплатити комунальні послуги. В період опалювального сезону розмір оплати за комунальні послуги суттєво зростає і рівень доходів громадян виявляється недостатнім для повної сплати комунальних послуг, тому вони отримують право на пільги та субсидії.

В ході дослідження проаналізовано стан виплати житлових субсидій та пільг мешканцям Дніпровського району (див. Додаток А), побудовано порівняльні графіки виплат за 2020 та 2021 роки (див. Додаток Б), а також проаналізовано, яким шляхом громадяни отримують призначені пільги та субсидії – через банківські установи чи через відділення АТ «Укрпошта». Останнім часом спостерігається стійка тенденція до переходу громадян на банківські установи (див. Додаток В). Крім цього проаналізовано, як змінилась кількість отримувачів пільг і субсидій у 2021 році у порівнянні з 2020 роком, а також розглянуто, як змінювалась кількість отримувачів пільг та субсидій протягом року у 2020 році у порівнянні до середнього показника кількості отримувачів пільг та субсидій у Дніпровському районі (див. Додаток Г).

З метою врегулювання найбільш актуальних питань щодо надання населенню житлових субсидій в умовах воєнного стану Урядом у вересні поточного року прийнято рішення щодо передання функцій з призначення, нарахування і виплати житлових субсидій від органів соціального захисту населення до органів Пенсійного фонду України.

У вересні – грудні 2022 року нарахування житлових субсидій проводять, як і раніше, органи соціального захисту населення, а виплачують відповідні кошти органи Пенсійного фонду України.

До кінця листопада 2022 року органи соціального захисту населення продовжують приймати та опрацьовувати звернення громадян з питань призначення житлових субсидій та пільг.

Починаючи з 1 грудня 2022 року призначення житлових субсидій, прийом громадян з цих питань здійснюватиметься органами Пенсійного фонду України за екстериторіальним принципом, що дозволить забезпечити право людей на допомогу в умовах, коли вони вимушено змінили своє місце проживання. З'явиться також можливість звернення громадян з питань надання житлових субсидій в електронній формі через веб-портал електронних послуг та мобільний додаток Пенсійного фонду України.

З січня 2023 року весь процес щодо надання житлових субсидій та пільг (прийом громадян, призначення, нарахування і виплата) здійснюватимуть органи Пенсійного фонду України. Субсидії та пільги на оплату житлово-комунальних послуг надаватимуться виключно у грошовій готівковій формі.

Окрім звиклих видів виплат з 1 вересня 2020 року до послуг управлінь соціального захисту було додано виплату грошової компенсації одноразової допомоги "Пакунок малюка". Механізм здійснення виплати такої грошової компенсації було запроваджено Постановою Кабінету Міністрів України від 29.07.2020 № 744 «Деякі питання реалізації пілотного проекту з монетизації одноразової натуральної допомоги «пакунок малюка». До цього одноразова натуральна допомога «пакунок малюка» видавалась роділлям при виписці з пологових будинків у вигляді «бемі-боксів», в яких знаходились найнеобхідніші

речі для новонародженої дитини. Насьогодні батьки новонародженої дитини мають право самі обирати форму, у якій вони бажають отримати таку одноразову допомогу при народженні дитини. Це може бути натуральна форма допомоги у вигляді «бєбі-боксу» або грошова форма шляхом перерахування одному з батьків грошових коштів на спеціальну карту, якою батьки новонародженої дитини мають можливість розрахуватись в терміналах дитячих магазинів. Перелік таких магазинів оприлюднено на сайті Міністерства соціальної політики у розділі «Пакунок малюка». Зазначені кошти не можуть бути отримані готівкою у банкоматі.

Цікаво, що певна більшість батьків новонародженої дитини обирають грошову компенсацію аби мати можливість самостійно обрати необхідні речі для своєї малечі. Так, з початку запровадження монетизації «пакунку малюка» з вересня по грудень 2020 року за призначенням грошової компенсації «пакунок малюка» до УСЗН ЗМР по Дніпровському району звернулись 456 осіб. За ці 4 місяці управлінням було призначено і виплачено 2 290 000,00грн.

Тоді як за весь 2021 рік управлінням було виплачено грошову компенсацію «пакунок малюка» на 590 дітей на загальну суму 3 499 514,00грн.

Такі дані говорять про те, що протягом 2021 року кількість бажаючих отримати «бєбі-бокс» в пологовому будинку і кількість бажаючих отримати грошову компенсацію в управлінні соціального захисту майже вирівнялась.

Грошова компенсація призначається, якщо звернення за нею надійшло не пізніше ніж через 12 місяців з дня народження дитини.

Розмір грошової компенсації вартості одноразової натуральної допомоги «пакунок малюка» становить не менш як три розміри прожиткового мінімуму для дітей віком до шести років (з 01.01.2022 – 6300, 00 грн., з 01.07.2022 – 6603, 00 грн., з 01.12.2022 – 6816,00 грн.), установленого законом на дату подання заяви про призначення грошової компенсації вартості одноразової натуральної допомоги «пакунок малюка».

Після повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України Уряд прийняв постанову «Деякі питання надання державної соціальної

допомоги на період введення воєнного стану» від 07.03.2022 №214, якою визначено, що виплата державних соціальних допомог, призначених до 24.02.2022, не зупинятиметься. Під час воєнного стану не потрібно звертатись за їх перепризначенням або підтвердженням права на їх отримання.

Вказане рішення стосується наступних виплат:

- допомоги малозабезпеченим сім'ям;
- допомоги на дітей одиноким матерям;
- допомоги на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування;
- допомоги на дітей, хворих на тяжкі хвороби, яким не встановлено інвалідність;
- щомісячної грошової допомоги особі, яка проживає разом з особою з інвалідністю I чи II групи внаслідок психічного розладу;
- тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме;
- щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам;
- тимчасової державної соціальної допомоги непрацюючій особі, яка досягла загального пенсійного віку, але не набула права на пенсійну виплату.

Якщо отримувачі державної соціальної допомоги особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю, державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю пропустили строк перегляду, виплата таких видів допомоги не зупиняється на період воєнного стану та одного місяця після його скасування.

Після скасування воєнного стану органи соціального захисту населення поінформують одержувачів про необхідність протягом одного місяця оновити документи, необхідні для того, щоб продовжувати отримувати допомогу.

Під час воєнного стану в Україні було запроваджено новий вид компенсації, яку можуть отримати власники жилих приміщень приватного житлового фонду за розміщення в квартирах чи будинках внутрішньо переміщених осіб на час дії воєнного стану. Єдиною умовою для отримання

коштів є те, що внутрішньо переміщені особи, які живуть в жиліму приміщенні, не отримують щомісячної адресної допомоги від Уряду.

Гроші виплачуються з державного бюджету, місцевих бюджетів та інших не заборонених законодавством джерел.

Розмір компенсації з 22 березня 2022 року складав 443 грн на одну людину на місяць, а з 1 жовтня 2022 року розмір компенсації було збільшено до 900 грн за кожен внутрішньо переміщену особу за місяць (з розрахунку 30 грн за 1 людину-день). Щоб отримати компенсацію власник житла повинен звернутися до органу місцевого самоврядування з відповідною заявою.

Відповідно до чинного законодавства в останні роки здійснюється розмежування повноважень між державними і регіональними органами влади в реалізації соціальної політики щодо різних видів державних виплат. Сьогодні здійснюється змішане фінансування соціальної сфери з бюджетних, позабюджетних і зовнішніх джерел, що супроводжується процесами децентралізації її управління.

В умовах воєнного стану галузь соціального захисту ні на хвилину не зупинялась у своїй роботі, а навпаки наполегливо працює, стійко витримує навантаження і виклики, виконує поставлені перед нею задачі, залучає міжнародну допомогу, забезпечує виплати допомог і компенсацій у повному обсязі, здійснюючи таким чином підтримку мало захищених верств населення.

3.2. Професійна компетентність працівників управління соціального захисту населення та застосування психологічних аспектів у спілкуванні з особами, які потребують державної підтримки

Кожний історичний етап розвитку суспільства зі своїми політичними, економічними та соціальними проблемами висуває нові вимоги до особистості, актуалізує її певні соціально-психологічні властивості, необхідні для успішного розвитку. На етапі радикальних соціально-економічних перетворень, що

здійснюються в Україні, зростає роль особистісної активності, відповідальності та професіоналізму.

Для забезпечення повного і якісного обслуговування осіб, які потребують державної підтримки, працівники управлінь соціального захисту населення мають бути не тільки добре обізнаними у законодавчих аспектах, а також мають володіти високими професійними компетентностями та комунікативними здібностями.

Успіх багатьох дій, у тому числі й управлінських, визначається якістю комунікативних процесів. Адже розуміння навколишнього світу базується на інформації, яку людина отримує, аналізує, передає, та на відчуттях від її сприйняття. Професійна діяльність кваліфікованого фахівця має бути спрямована на організацію ефективної взаємодії з людьми.

Комунікація покликана формувати стійкі організаційно-комунікативні здібності, різноманітні види координації діяльності, психологічну структуру організаційного та особистісного впливу.

Сутність феномену комунікації полягає не стільки у передаванні інформації, скільки у ефективній її обробці. Управлінська діяльність під час спілкування з громадянами, переговорів, співбесіди, виступу на нараді, розмові по телефону, постановці завдань, доведення розпоряджень до відома, ділового зауваження, обговорення проблеми, навчання керівних кадрів, індивідуальної бесіди, спеціальної доповіді, інформування керівництва, групової наради, проведення конференцій та ін. залежить від уміння взаємодіяти з людьми, тобто від якості процесу комунікації [69, с.121].

Поняття компетентність (лат. *competentia*, від *compeo* – спільно досягаю) трактується як володіння знаннями, що надають людині можливість судити про що-небудь, обізнаність у певній сфері, авторитетність, повноправність тощо.

Компетентний (лат. *competens, competentis* – здатний) – той, що знає, досвідчений у певній галузі діяльності, а також той, що має власну думку про певні явища, процеси, з певних питань. Поняття компетентний визначає того,

хто має знання у конкретній сфері діяльності та має повноправні владні повноваження [62].

Започаткування ідеї компетентнісного підходу відбулося у 80-90 роках ХХ ст. американськими науковцями Р. Бояцірс, Дж. Маккелланд, Л. Спенсер, та ін. Вони розглядали спочатку компетентність, професійну компетентність, професійні компетенції як основний результат освіти, його мету. Послідовниками компетентнісного підходу в освіті були А. Андреев, В. Байденко, В. Болотов, А. Дахін, Е. Зеєр, І. Зимова, Т. Іванова, Т. Ісаєва, В. Краєвський, В. Ландшеєр, О. Лебедев, П. Лернер, А. Маркова, Р. Мільруд, О. Новіков, А. Петров, Дж. Равен, В. Рябов, Ю. Татур, Ю. Фролов, І. Фрумін, А. Хуторський, В. Шадріков, С. Шишов, Є. Шортт ін., які з різних позицій розглядали визначення поняття «компетентність», «компетенція», «компетентнісний підхід».

У наукових дослідженнях В. Ледньова, Д. Никандрова, М. Рижаква, поняття компетентність розглядається як здатність чи вміння мобілізувати в конкретній ситуації знання і досвід, здобуті в практичній діяльності [28].

Н. Гавриш визначає компетентність як особистісну якість (складну характеристику людини, що засвідчує достатню її обізнаність, умілість, вправність у певному колі питань), а компетенція – коло питань, за якими зазначену якість характеризують. Компетенції є важливим компонентом структури особистості, в яких фокусується її життєвий досвід, здобутий особистістю в діяльності, взаємодії та спілкуванні.

Досліджуючи комунікативну компетентність як складову культури спілкування, Л. Власенко в якості її складових визначає особистісно-рефлексивні уявлення про розкриття особистісних пріоритетів у соціальному контексті, вміння реалізовувати усвідомлені цінності в спілкуванні та соціально-рефлексивні здобутки – соціальний інтелект особистості як представника спільноти [11]. Таким чином, автор трактує комунікативну компетентність як синтезований прояв досвіду особистості та соціальної рефлексії.

Структура компетентності у спілкуванні спеціально аналізується в роботах С. Петрушина [45]. На його думку, до складу компетентності слід віднести когнітивні (орієнтованість, психологічні знання й перцептивні здібності), виконавські (уміння й навички) і емоційні (соціальні установки, досвід, система ставлень особистості) компоненти.

Низка авторів власне комунікативну компетентність розглядають у контексті соціально-психологічної компетентності. А. Сухов, А. Деркач комунікативну компетентність трактують у двох аспектах – як емпатійну властивість і як знання про способи орієнтації в різних ситуаціях та вільне володіння вербальними й невербальними засобами спілкування.

Н. Ануфрієва також характеризує комунікативну компетентність як складову соціально-психологічної компетентності. Науковець виокремлює такі компоненти комунікативної компетентності, як комунікативні властивості особистості, що характеризують розвиток потреби у спілкуванні, ставлення до способу спілкування, комунікативні здібності, тобто здатність володіти ініціативою у спілкуванні, проявляти активність, здатність до самостимуляції у спілкуванні [2].

Увага міжнародної спільноти до визначення та стандартизації поняття "компетентність" є важливою ознакою сьогодення, "ключові компетентності" розглядається європейськими науковцями як, з одного боку, спроможність особистості сприймати та відповідати на індивідуальні соціальні потреби, з іншого – комплекс цінностей особистості її знань і навичок.

На підставі вибору ключових компетентностей вченими Австрії, Бельгії, Німеччини, Фінляндії та інших європейських країн запроваджено класифікацію загальнолюдських компетентностей, а саме – виділено три головні групи ключових компетентностей людини:

1. соціальні компетентності пов'язані з довколишніми, суспільним життям, соціальною діяльністю та репрезентативною здатністю до співпраці; мобільністю в різних соціальних умовах, прийняттям громадських цінностей;

2. мотиваційні компетентності відображають внутрішню мотивацію, інтереси та індивідуальний вибір особистості: винахідливість, бажання змінити життя на краще, спроможність до навчання;

3. функціональні компетентності пов'язані зі сферою знань, умінням оперувати науковими поняттями та фактичним матеріалом, тобто йдеться про лінгвістичну компетентність, уміння використовувати джерела інформації для власного розвитку.

Поняття професійна компетентність розглядали на різних рівнях і під різними кутами зору вітчизняні й зарубіжні науковці.

Аналіз наукових праць засвідчує, що професійна компетентність найчастіше розглядається як система знань та умінь, які визначають ефективність професійної діяльності (О. Бондарчук, В. Бодров, Ж. Вірна, Н. Волянчук, Г. Ложкін, Л. Малімон, О. Матеюк та ін.), як індивідуальна характеристика рівня відповідності вимогам професії, як психічний стан, який дає змогу діяти самостійно і відповідально та як оволодіння людиною здібностями і вміннями виконувати певні трудові функції (Г. Беженар, А. Маркова, О. Москаленко, Г. Нікіфоров, М. Пірен, В. Потапова та ін.), як важливий складник професіоналізму та як підструктура професійно зумовленої структури особистості (С. Максименко, Н. Пов'якель, О. Саннікова, В. Семиченко, В. Шадріков, Н. Шевченко та ін.).

Дослідниця І. Єліна розглядає професійну компетентність, виходячи з двох позицій. Перша відображає позицію суб'єкта діяльності через взаємну відповідність покликання та визнання фахівця у професійному середовищі. Друга розкриває психологічну структуру професійної компетентності фахівця, яка складається з трьох компонентів – операційного, мотиваційного й рефлексивного. Відповідно до цього підходу рівень професійної компетентності оцінюється за професійними здатностями і якістю виконання діяльності [16].

Е. Зеєр тлумачить професійну компетентність як певну сукупність професійних знань, умінь, а також способів виконання професійної діяльності.

Науковець зауважує: «Знання, уміння й досвід визначають компетентність людини, а здатність реалізувати ці знання, уміння й досвід у конкретній соціально-професійній ситуації зумовлює компетенцію освіченої й професійно успішної особистості...» [19, с. 4]. Дослідник також наголошує на тому, що професійна компетентність є складовою структури суб'єкта діяльності (наряду зі спрямованістю, професійно важливими якостями та професійно значущими психофізіологічними властивостями) [19].

Лариса Корват визначає професійну компетентність як інтегральну особистісну якість, яка проявляється у здатності до реалізації знань, умінь, навичок, досвіду відповідно до вимог професійного середовища. Тоді як професійно-психологічну компетентність вона визначає як сукупність взаємопов'язаних якостей особистості фахівця, що проявляється у його професійних знаннях, уміннях, досвіді, ціннісно-сміслових орієнтаціях при здійсненні психологічно доцільної взаємодії з професійним середовищем [23].

Отже, феномен "професійної компетентності" є окремим об'єктом багатьох наукових досліджень.

Найчастіше використовуються такі визначення професійної компетентності: навички та риси, необхідні працівнику для ефективного виконання роботи; поведінка, яку демонструють переважно успішні працівники, на відміну від менш успішних; комплекс знань, умінь, здібностей, мотивацій, цінностей та інтересів людини; знання, навички, здібності та інші характеристики, пов'язані з високими досягненнями в роботі, тощо.

Складна структурна будова професійної компетентності описана в роботах представників багатьох наукових шкіл (А.А. Абульханової, А.А. Бодальова, В.Г. Зазикіна, Є.А. Клімова) і включає такі компоненти:

1. мотиваційний: прагнення до прояву компетентності в поведінці та діяльності людини;
2. когнітивний: володіння знаннями щодо змісту компетентності, тобто засобами, способами і програмами виконання дій, рішення соціальних і професійних завдань, реалізації права і норм поведінки;

3. поведінковий: досвід прояву компетентності в різноманітних стандартних і нестандартних ситуаціях;
4. ціннісно-смісловий: наявність особистісної значущості змісту компетентності і об'єкту її реалізації;
5. емоційно-регуляційний: здатність адекватно ситуаціям соціальної і професійної взаємодії здійснювати емоційно-вольову регуляцію [18, с.135].

Отже, професійна компетентність визначається як інтегрована характеристика особистості фахівця, під якою розуміється наявність необхідного для успішної реалізації професійної діяльності комплексу ставлень, цінностей, знань, умінь і навичок, що проявляються у спроможності сприймати індивідуальні професійні та соціальні потреби; у забезпеченні соціальної і професійної самореалізації в умовах ринкових відносин у можливості професійного самовдосконалення протягом всього життя.

Аналізуючи проблеми визначення сутності компетентності, видатний англійський психолог Джон Равен визначає значну кількість компонентів компетентності (37 її видів).

Вони можуть бути автономними по відношенню один до одного, мати різну психологічну природу (інтелектуальну, емоційну, вольову), але поєднує їх те, що чим більше таких компонентів людина застосовує в процесі досягнення мети, тим вищою є вірогідність її реалізації.

У структурі компетентності автор виділяє значимі аспекти поведінки: досягнення, співробітництво та вплив, а також окремі компоненти ефективної поведінки: когнітивні, афективні та вольові.

Дж. Равен також приділяє увагу аналізу різних видів компетентності. Він визначає "види компетентності" як певні характеристики та здібності людей, які дозволяють їм досягати значимих цілей [54, с 281].

На наш погляд види компетентності можна об'єднати у три групи: когнітивні, афективні та вольові відповідно виділених автором компонентів ефективної поведінки. Серед найбільш значимих для виконання професійної діяльності ми виділяємо такі:

1. Когнітивні.

– Готовність використовувати нові ідеї та інновації для досягнення цілей. Надзвичайно важливою є готовність людини досягати поставлених цілей шляхом продукування та реалізації нових ідей. Тому визначальною з точки зору суспільного прогресу є готовність людей бути новаторами.

– Аналіз середовища з метою виявлення нових можливостей та ресурсів. Ця характеристика проявляється як бажання здійснювати дослідницький пошук нових засобів, матеріалів, напрямків та ідей як нових джерел корисної інформації.

– Схильність до міркувань про майбутнє: звичка до абстрагування. Ця компетенція проявляється в умінні передбачувати складності і проблеми заздалегідь та планувати реалізацію різних стратегій поведінки.

– Самостійність та оригінальність мислення. Ця компетенція дає можливість по новому розглядати існуючі реалії, знаходити нові можливості, долати стереотипи.

– Готовність вирішувати складні проблеми. Готовність вирішувати складні проблеми є наслідком стійкого внутрішнього бажання (мотивації) людини це робити.

– Готовність та спроможність навчатися самостійно. Для розвитку цієї компетентності необхідно розробляти стратегії саморозвитку, інтуїтивних відчуттів, ідей та інших результатів самоосвіти.

2. Афективні.

– Довіра. У даному випадку йдеться про довіру в сенсі готовності сприймати емоційну підтримку та допомогу інших людей, а також проявляти свої почуття по відношенню до інших.

– Терпимість до різних стилів життя довколишніх. Така характеристика відноситься до моральних принципів особистості та спрощує співробітництво з іншими людьми, сприяє досягненню спільних цілей.

– Адаптивність: відсутність відчуття безпорадності. Адаптивність у професійній діяльності виглядає як спроможність співробітника справлятися з новими задачами, досягати і поставленої мети.

– Впевненість у позитивному ставленні суспільства до нововведень. Готовність зосереджуватися на інноваційній діяльності або досягненні визначених цілей залежить від рівня задоволення інших потреб.

– Установка на взаємний виграв та широта перспективи. У більшості випадків односторонні спроби збільшити власні досягнення приводять до неуспіху, кооперація сторін значною мірою примножує загальний позитивний результат.

– Включення емоцій у процес діяльності. Спроможність людини поєднувати адекватні емоційні переживання з відповідною діяльністю прискорюють та підсилюють спроможність людини у досягненні мети.

3. Вольові.

– Упевненість у собі. Упевненість у собі є ефективним особистісним підґрунтям для усвідомлення людиною того, що вона може здолати будь-які перешкоди.

– Самоконтроль. Така компетентність передбачає спроможність людини не проявляти імпульсивну поведінку, стримувати почуття гніву, безсилля, роздратованості.

– Наполегливість. Проявляється у володінні достатнім емоційним та поведінковим досвідом для усвідомлення важливості терпіння в процесі рутинної роботи для вирішення складних задач.

– Сприймання правил як орієнтирів бажаних способів поведінки. Це проявляється в прагненні людини зрозуміти ціль, що є основою певної інструкції, та діяти відповідно неї за умови розуміння, чому були визначені саме такі правила. Така поведінка формує відповідальність і приводить до свободи дій.

– Персональна відповідальність. Частіше всього люди не прагнуть до відповідальності за ту діяльність, яка не виступає для них як особиста цінність. Проте, в багатьох випадках не можливо досягнути успіху, не беручи на себе відповідальності.

– Здатність спонукати інших людей працювати спільно заради поставленої мети. Така характеристика поєднує в собі спроможність людини бути лідером, чітко формулювати групові цілі і знаходити механізми їхнього досягнення [54].

Як вважає автор, основними складовими компетентності є внутрішньо вмотивовані характеристики, пов'язані з системою особистісних цінностей (ініціативність, лідерство, безпосередній інтерес до механізмів роботи організації, суспільства загалом, а також до роздумів про можливий вплив на неї саму), а також уявлення та очікування, пов'язані з механізмами функціонування суспільства та роллю людини в ньому (уявлення особистості про саму себе й про ту роль, яку вона сама відіграє у суспільстві).

Таким чином, Джон Равен розглядає компетентність як можливість установлення зв'язку між знаннями й ситуацією, як здатність знайти, виявити знання й дію (процедуру), які можна застосувати до розв'язання проблеми (соціальної ситуації).

У сучасній науковій теорії поняття компетентності людини має широке трактування і складну структурну будову. Загалом, йдеться про спроможність людини кваліфіковано здійснювати певну діяльність, виконувати завдання або роботу, наявність відповідного набору знань, навичок та відношень, що дають змогу ефективно діяти у професійній галузі або виді діяльності.

На практиці спеціалісти управлінь соціального захисту, які безпосередньо спілкуються з громадянами, мають поєднувати в собі усі перелічені вище якості і компетентності, адже вони працюють саме з тими верствами населення, які є соціально незахищеними і потребують державної підтримки. У багатьох випадках відвідувачі управлінь соціального захисту є емоційно напруженими, знервованими, не задоволеними державною владою, розмірами соціальних

виплат, високими цінами на житлово-комунальні послуги, тощо. Така категорія населення перебуває за межею бідності і потребує соціального захисту. Співробітникам соціального захисту доводиться витримувати емоціональний і психологічний натиск невдоволених низьким рівнем життя громадян. В деяких складних ситуаціях працівники управлінь соціального захисту мають бути стійкими до стресових ситуацій, готовими вислухати співрозмовника, вміти висловити свої співчуття і в той же час професійно надати консультацію та запропонувати чіткі дієві кроки для покращення ситуації, в якій опинилась конкретна особа, що звернулась до управління.

Виходячи з вищезазначеного можна представити професійну компетентність працівника соціальної сфери в таких її компонентах:

- мотиваційний (психологічна готовність до професійної діяльності);
- ціннісно-смысловий (спрямованість, ціннісні орієнтації, смисли);
- когнітивно-професійний (загальна культура, письменність, професійна освіченість);
- дієво-професійний (робота з людьми на різних соціальних рівнях, робота з інформацією, досягнення результатів і т.п.);
- аутопсихологічний (особистісна і професійна рефлексія);
- регулятивний (емоційно-вольова саморегуляція, емоційна стійкість і готовність до психологічних навантажень).

Отже, професійна компетентність працівника соціальної сфери представляє інтегральну систему професійно-значимих (когнітивних), мотиваційних і особистісних компонентів. Формування професійної компетентності залежить як від рівня підготовленості до роботи в соціальній сфері, так і від готовності постійно вдосконалювати свій професіоналізм. У цьому аспекті сучасними ефективними методами і формами управління професійною компетентністю виступають перепідготовка, участь у семінарах, освітня технологія case-study, тренінгові програми, майстер-класи.

3.3. Основні проблемні питання соціального захисту та соціального забезпечення в сучасній Україні та шляхи їх вирішення

У сучасних умовах економічного розвитку України потрібно забезпечити належний соціально-економічний стан країни. Останнім часом проблеми соціального захисту населення стали одними з найбільш обговорюваних у світі, а саме – проблема його правового та фінансового забезпечення. Результати аналізу свідчать про неефективність теоретичної основи цієї системи. Тому розвиток та дослідження теоретичних аспектів соціального захисту – досить актуальна проблема.

В сучасних умовах однією з вимог громадянського суспільства виступає фактор соціальної відповідальності в усіх сферах суспільного життя, на всіх рівнях суспільних організацій, пов'язаних з висуненням на перший план загальнолюдських цінностей. Оскільки соціальна орієнтація може утверджуватися як принцип суспільних відносин лише тоді, коли задоволені всі необхідні потреби і створюються умови для реалізації системи історично обумовлених інтересів членів суспільства, важливе місце в цьому процесі належить державі. Ось тут важливу роль починає відігравати державотворення та технології державотворчої діяльності. Державотворення означає процес діяльності зі створення якісно нової держави, який включає в себе механізми державного будівництва та публічного управління.

Законодавство не може створюватись саме собою у вищих сферах політики, а життя розвиватись саме по собі, в зворотному напрямі. Така ситуація існує лише тоді, коли спостерігається відсутність громадянського суспільства. Норми права народжуються не зверху, а в самому громадянському суспільстві, тобто в процесі спільної дії людей при постійному зіткненні їх інтересів, правила, які слугують певним мірилом меж свободи інтересів. Норма права тільки в тому випадку буде діяти, коли є механізм її реалізації.

Несистемність та непослідовність чинного законодавства у сфері соціального захисту та соціального забезпечення є одним із ключових його ознак, які треба змінювати. Так, у відповідних законодавчих актах

простежується вплив принципово відмінних концепцій і підходів. У одних визначальними є радянська модель із домінуванням пільг та соціальних виплат, які часто підміняють належний рівень заробітної плати та матеріального забезпечення, а в інших – європейська модель із домінуванням соціальних послуг та соціальної роботи, спрямованих на підтримку найбільш соціально вразливих категорій та осіб, що опинилися у складних життєвих обставинах. Такі полярні принципи не можуть одночасно існувати в законодавстві країни.

Також в нашій державі існують суперечності між законом і дійсністю, що веде до примноження конфліктів в суспільстві. Вихід із такого становища – у форсуванні реалістичного характеру законодавства, спроможного враховувати конкретні ситуації, необхідні для формування громадянського суспільства.

Оскільки Україна є учасником ряду основоположних міжнародних договорів у сфері соціальних прав людини, то в цьому аспекті серйозними проблемами залишаються реалізація норм міжнародного права у національному законодавстві та застосування положень ратифікованих міжнародно-правових актів як норм прямої дії.

Поступово в Україні створюються умови та проходить процес реформування відносин власності, створення системи політичної демократії. Обидва завдання нерозривно пов'язані між собою, але зміни в економічній і політичній сферах мають різну спрямованість. Відбувається процес приведення всіх суспільних інститутів та процесів у відповідність до норм розвинутого суспільства, що знаходить свій прояв у формуванні засад правової держави та громадянського суспільства. Українське суспільство перебуває в стані системної кризи особливо загострюються політичні, економічні, соціальні відносини, тому так важливо дбати як про розвиток державності, так і про формування громадянського суспільства. Проблема суспільства має практичне значення як питання становлення, так і функціонування громадянського суспільства.

Серед існуючих проблем слід також виділити те, що в Україні утримується громіздка мережа державних і комунальних закладів соціального

захисту та соціальних служб. Водночас, поряд із підтримкою найбільш соціально вразливих груп, система соціального захисту та соціального забезпечення передбачає значну кількість пільг та соціальних гарантій за професійною ознакою, а це перевантажує бюджет країни. Часто такі заходи соціального захисту та соціального забезпечення представників окремих професій абсолютно невиправдані, адже працевлаштування в окремій галузі повинне стимулюватися не через надання певних пільг, а шляхом підвищення заробітної плати працівників, як це відбувається у розвинених країнах.

Вирішенням цієї проблеми може стати грамотне реформування системи соціального захисту, попередньо досконально дослідивши доцільність існування всіх установ соціального захисту та оптимізувати їх кількість в таких спосіб, щоб реорганізація пройшла максимально безболісно для всіх її ланок. Крім цього необхідно переглянути доцільність існування великої кількості соціальних допомог та компенсацій і упорядкувати їх, створивши чіткий перелік найнеобхідніших виплат.

Україна як країна наздоганяючого розвитку на сьогодні має досить багато проблем в плані динаміки прогресивності соціального розвитку. Так, слід зазначити, що має місце вражаюча диференціація в суспільстві за доходами. За роки незалежності втрачено багато цивілізаційних островів суспільного розвитку, до числа яких відносяться і моральні складові соціального буття. Проте, якщо критично поглянути на весь пройдений 30-річний шлях України за роки незалежності, то можна побачити поряд з негативами (які багато в чому переважають) також і немало позитивних перетворень в економічній, політичній, духовній і соціальній сферах соціального буття. Останні, є безперечно запорукою прогресивного, цивілізаційного соціального розвитку як українського суспільства в цілому, так і його суб'єктів, об'єктів, інститутів.

Для вирішення системних проблем у сфері соціального захисту населення необхідно розробляти взаємопов'язані державні, регіональні та індивідуально орієнтовані програми людського розвитку, які б ураховували об'єктивні умови людського розвитку в тих чи інших регіонах, а також специфічні потреби та

проблеми їх мешканців, тобто використовувати програмно-цільовий механізм. Видається, вдосконалити програмно-цільовий механізм можливо шляхом розробки нового покоління соціальних індивідуально орієнтованих програм, які будуть спрямовані на вироблення ключових компетенцій людського розвитку. Погіршення ситуації в соціально-економічній сфері обумовлює вжиття заходів щодо зміни форм публічного адміністрування у сфері соціального захисту. Варто підкреслити, що перехід до ринкової економіки (конкуренція, вільний вибір), старіння населення та низка інших чинників призвели до необхідності розвитку більш диверсифікованої структури надання соціальних послуг особам, які цього потребують.

Слід вказати, що роздержавлення соціальних послуг спрямовано на розвиток соціальної сфери за рахунок конкуренції, підвищення якості і спектра послуг, що надаються, а також підвищення ефективності використання бюджетних коштів. Такий процес зумовлює потребу в радикальній зміні відносин між державою, організаціями, які можуть надавати необхідні послуги, та отримувачами таких послуг. Залучення комерційних і некомерційних організацій у сферу надання соціальних послуг спрямовано на підвищення доступності таких послуг, а також задоволеності з боку отримувачів послуг і їх родин за рахунок появи можливості обирати постачальника послуг самостійно із декількох альтернатив, активне включення інновацій у соціальну сферу та більш ефективніше управління у сфері надання соціальних послуг. Зазначимо, що у більшості розвинутих європейських країн держава поступово переходить від надання соціальних послуг до фінансування та контролю за їх наданням, а також забезпечення інформаційної та інфраструктурної підтримки у сфері надання соціальних послуг. Окрім того, розвиток сфери надання позасімейних соціальних послуг (державних, ринкових, некомерційних організацій) дозволяють знизити тиск на працездатну частину населення, зберігаючи їх зайнятість на ринку праці.

Одне з головних завдань Міністерства соціальної політики та сфери соціального захисту – забезпечити громадян своєчасною, доступною, якісною

підтримкою, побудувати систему надання соціальних допомог, послуг та здійснення соціальної роботи, наближену до кращих європейських практик.

Повномасштабне вторгнення російської федерації на нашу територію та запровадження воєнного стану в Україні стало величезним викликом як для системи соціального захисту, так і для інших сфер життя.

У квітні 2022 року при Президентові України створено новий дорадчий орган – Національну раду з відновлення України від наслідків війни. Рада працює з 23 сферами суспільного життя. У кожній із них відібрані експерти мають скласти плани повоєнного відновлення. Серед напрямів є й соціальний захист. Профільне міністерство вже запропонувало своє бачення шести основних напрямів відбудови в цій сфері. Їх озвучила міністерка Марина Лазебна на спеціальній сесії міністерського засідання ОЕСР про гуманітарні наслідки війни в Україні та плани відновлення.

У доповіді міністерки справедливо згадується, що третина українців із початку війни втратила роботу, від 60% до 80% людей можуть опинитися за межею бідності. За прогнозами Світового Банку, рівень бідності нижче межі 5,50 доларів на день зросте приблизно з 2% до 20% населення у 2022 році.

Які ж заходи передбачаються для підтримки добробуту родин? Це «програми, спрямовані на стимулювання зайнятості та підприємництва, насамперед, серед вразливих категорій людей та переміщених унаслідок війни». Міністерство розглядає це як «інвестиції в самозайнятість людей» і зазначає, що «їх можна й потрібно використати для допомоги людям, особливо жінкам, які зараз уже повертаються з евакуації».

У доповіді згадуються успіхи в реалізації Міністерством програми допомоги у відкритті мікробізнесу для вимушених переселенців та малозабезпечених за підтримки Світового банку: «Держава замість безробітних, яким щомісяця виплачувалась соціальна допомога на проживання, отримала платників податків, які створювали нові робочі місця. Громади отримали економічне пожвавлення та більш заможних мешканців. Люди взяли свою долю у власні руки і вийшли зі стану бідності».

Фокус на максимальному стимулюванні виходу на ринок праці людей, що отримують соціальну допомогу від держави, не новий. У країнах Західної Європи такий підхід виник ще у 80-х. Він має назву «activating labour market policies» і об'єднує сукупність політик, які, мають «стимулювати» людину «взяти життя у свої руки», якомога швидше вийти на ринок праці і «злізти» із соціальних виплат.

Другою пропозицією для подолання бідності є «запровадження універсальної соціальної допомоги, яка надаватиметься на основі доходів та складу родини». Цитуємо М. Лазебну: «Зараз ми маємо громіздку систему із 35 видів соціальних допомог, які надаються людям відповідно до соціальних статусів. Ця система залишилася нам у спадок і побудована на радянських підходах. Її заміна на універсальну допомогу забезпечить адресність та ефективність державних видатків на соціальний захист».

По-суті, озвучуються ті ж політики, у тому ж політичному напрямку, курс на який було взято до війни. Це адресність соціальних виплат, мікрокредитування для стимулювання самозайнятості. Їх загальна мета — скорочення видатків на соціальний захист.

За період становлення незалежності України наша держава пройшла чималий шлях розвитку, напрацювавши на ньому численні досягнення і, на жаль, але закономірно, й промахи. На разі, можна виділити, що для закріплення позитивних й нівелювання негативних тенденцій розвитку варто розвивати науку, широко впроваджувати її досягнення в усі сфери життя – економіку, промисловість, юриспруденцію, медицину та освіту, і на цій основі виводити Україну на міжнародний рівень. Цей процес повинен бути не циклічним, а неперервним.

Паралельно з цим, не декларативно але практично, потрібно викоринити анархію, безперервні політичні торги, безкарність і безвідповідальність у вищих ешелонах державної влади. З цією метою необхідно впроваджувати у політикум принципівість та відповідальність шляхом законодавчого прийняття

чітких і жорстких правових норм діяльності народних обранців та вищих урядовців.

В вирішенні накопичених проблем, стримуючих розвиток і суспільний прогрес в Україні визначальною має стати роль інтелігенції і освіченого молодого покоління. Вочевидь потрібно консолідувати ті незатребувані владою й політикумом інтелектуальні сили, тих людей, які є визнаними моральними авторитетами, й давати їм можливість впливати на суспільство, що дасть можливість і допоможе знайти в суспільстві своєрідні «точки зростання» та розвинути духовний простір держави.

Та, насамперед, потрібно починати з найменшого пересічного українця і піднімати рівень його власної свідомості, соціальної відповідальності – особистої, колективної та суспільної. Необхідно укорінювати в свідомості українця почуття господаря на своїй землі та підіймати рівень його культури до європейського. Мабуть, це і є головним вектором в забезпеченні поступальності і прогресу в соціальному розвитку української держави.

ВИСНОВКИ

Як вбачається, процес реформування в Україні все більшою мірою набуває соціальної орієнтації, відповідно до європейських стандартів, що дасть змогу створити найкращі умови для життєдіяльності людей та досягти соціальної справедливості. Саме в соціальній сфері проявляється сутність соціальної політики держави, реалізується соціальний захист та соціальні права людини. Таким чином, враховуючи той факт, що ефективне функціонування соціальної сфери є одним із пріоритетних завдань на сучасному етапі соціально-економічного розвитку держави в контексті євроінтеграції, видається, реформування саме соціальної сфери є пріоритетним. Натомість, вченими доводиться, що «специфічні особливості розвитку України не дають змоги автоматично перенести у вітчизняні умови досвід розвинених країн із соціального захисту населення, адже такі системи можуть бути ефективними в контексті розвинених та стабільних ринкових відносин. В умовах України вказану проблему слід розглядати дещо ширше, а саме як забезпечення конструктивних змін у системі соціального захисту населення, які, з одного боку, зумовлюються необхідністю зміни на державному рівні правових основ існуючої системи, а з іншого – потребують пошуку неординарних підходів до реформування сфери соціального захисту населення.

Законодавство України про соціальне забезпечення має максимально відображати потреби та інтереси всіх членів суспільства та має бути суспільно-прийнятним, адже кожна людина у нашій державі впродовж свого життя виступає суб'єктом правових відносин щодо соціального забезпечення, соціального страхування чи соціальної підтримки (допомоги). А в тому разі, коли громадяни зможуть самостійно розібратися з прозорою системою соціальних пільг (усі вони будуть діючими, а не просто задекларованими) та процедурою їх надання – вказане сприятиме усуненню відчуження між владою та населенням і зменшенню правового нігілізму в суспільстві.

Досить позитивним є той факт, що в Україні вже запущено процес залучення у сферу державного соціального захисту недержавних

постачальників соціальних послуг, однак, на жаль, цей процес відбувається доволі повільно. Безперечно, важливе значення, що є одним із пріоритетних напрямів євроінтеграції України, має «поступове наближення до права, стандартів та практики Європейського Союзу у сфері зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей», що зазначено у положеннях Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Вказане пояснюється тим, що інтеграція України у світовий економічний простір вимагає застосування міжнародних інструментів та стандартів у сфері соціально-трудова відносин, а також дотримання міжнародних вимог та зобов'язань, гармонізації національних економік та законодавства. У зв'язку з чим наукового та прикладного опрацювання потребує питання визначення відповідності та адаптації національних соціально-трудова норм до міжнародних вимог. Як видається, запровадження міжнародних соціально-трудова стандартів в українську практику буде сприяти посиленню захисту прав громадян, а також розвитку національної соціальної політики в умовах європейської інтеграції.

Беззаперечно, беручи до уваги курс України на євроінтеграцію, доцільно адаптувати певний досвід європейських країн до національних реалій з метою розвитку соціальної сфери. Адже впровадження у соціальну сферу європейських стандартів забезпечить підвищення рівня життя населення, що позитивно вплине на соціально-економічну ситуацію в Україні. Однак хоча початок реформуванню соціальної сфери у вказаному напрямку вже покладено, а впровадження у соціальну сферу європейських стандартів, беззаперечно, забезпечить підвищення рівня життя населення, що позитивно вплине на соціально-економічну ситуацію в Україні, механічне перенесення та запозичення європейських і світових стандартів, хаотичне та фрагментоване запозичення кращих світових апробованих практик є недопустимим. Передувати вказаному має ґрунтовний аналіз, єдиний комплексний підхід та цілісне бачення напрямків реформування та його кінцевих результатів.

Між тим, курс на євроінтеграцію є для України дуже важливим. Щоб реалізувати вказане прагнення, наша держава має виконати умови політичного, економічного, правового, географічного та формального характеру. На жаль, на теперішній час Україна цілком відповідає лише географічним умовам. А тому, видається, першочерговим завданням державної політики у соціальній сфері повинно стати гарантування соціальних цінностей, створення функціонуючої ринкової економіки, яка буде здатною конкурувати на міжнародній арені, та забезпечення політичної стабільності. Не можна залишити поза увагою і той факт, що нині серед населення є поширеною думка, що вступ до Європейського Союзу забезпечить життя високого рівня. Однак членство в Європейському Союзі – це не причина позитивних змін, а наслідок. Необхідно усвідомлювати, що це досить тривалий процес, адже неможливо за короткий час досягти рівня розвинених країн світу, проте, головне мати це за мету та діяти. Тож доцільно створити власну модель соціального захисту з урахуванням історичних і національних особливостей України, при цьому, звертаючись до досвіду країн Європи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонюк В.С., Полонський Л.Г., Аверченков В.І., Малахов Ю.А. *Методологія наукових досліджень: навч. посіб.* Київ: НТУУ «КПІ», 2015. 276 с.
2. Ануфрієва Н. М. Комуникативна компетентність особистості. *Вісник Київського Національного університету ім. Т. Шевченка. Соціологія. Психологія. Педагогіка.* 2002. № 12-13. С. 53-58.
3. Архипова С. П. Професійна компетентність і професіоналізм соціального працівника: сутність і шляхи розвитку. *Соціальна робота в Україні: теорія та практика.* Київ: Аспект-Поліграф, 2004. № 2. С. 15–24.
4. Бакуменко В. Д. Формування державно-управлінських рішень: проблеми теорії, методології, практики: монографія. Київ: УАДУ при Президентові України, 2000. 328 с.
5. Балашов А.М. Сучасні проблеми соціального захисту населення України. *Економіка та держава.* 2013. №1. С. 82–84.
6. Безтелесна Л. Людський розвиток: підходи до трактування суті та умов його забезпечення. *Економіка України.* 2009. № 7. С. 4-12.
7. Бідак В. Я. Гуманістична складова соціальної політики в умовах економічних трансформацій. *Україна: аспекти праці.* 2001. № 5. С. 41-44.
8. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту України: навч. посібник. Київ: Знання, 2005. 615 с.
9. Борецька Н.П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми: монографія. Донецьк: Янтра, 2001. 351 с.
10. Буздуган Ю. Нам не доплачують зарплат і пенсій на 25 мільярдів доларів щорічно. *Профспілкові вісті.* 2006. № 24(332). С. 2.
11. Власенко Л. В. Соціально-психологічний супровід академічної групи як засіб розвитку культури спілкування студентів: автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Київ, 2005. 196 с.
12. Державна політика в соціогуманітарній сфері: підручник / В.А. Скуратівський, В.П. Трощинський, П.К. Ситник та ін.; за заг. ред. В.А. Скуратівського, В.П. Трощинського. Київ: НАДУ, 2010. 284 с.

13. Деякі питання надання державної соціальної допомоги на період введення воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.03.2022 р. № 214. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-nadannya-derzhavnoyi-socialnoyi-dopomogi-na-period-vvedennya-voyennogo-stanu-214> (дата звернення: 05.12.2022)

14. Деякі питання реалізації пілотного проекту з монетизації одноразової натуральної допомоги «пакунок малюка»: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2020 № 744. Дата оновлення 01.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/744-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення 05.12.2022)

15. Дударьов В.В. Професійна компетентність соціальних працівників: методи управління. *Грані*. 2015. № 4 (120). С. 27-31. URL: file:///C:/Users/lyoli/Downloads/Grani_2015_4_7.pdf

16. Елина И. Е. Компетентность как интегральная характеристика профессиональной деятельности госслужащих. *Экономика и управление: проблемы и пути выхода из кризиса*. Москва: РАГС, 1999. С. 45-57.

17. Єрмаков Т. І. Індивідуальне розуміння концепту "Я" як ключова компетентність особистості в умовах сучасного інформаційного суспільства. *Наукові студії із соціальної та політичної психології: збірник статей*. Київ: Міленіум, 2002. № 6 (9). С. 200-207.

18. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики: наук.-метод. посіб. / за наук. ред. І. Г. Єрмакова. Запоріжжя: ЦентрІон, 2005. 633 с.

19. Зеер Э. Ф. Психология профессий: учеб. пособие для студ. вузов. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Академ. проект; Екатеринбург: Деловая кн. 2003. 336 с.

20. Кір'ян Т. М. Соціальна політика в умовах фінансово-економічної кризи. *Вісник економічної науки України*. 2009. №2. С. 176-186.

21. Компетентнісний підхід у вищій школі: теорія та практика: монографія / за заг. ред. О. А. Жукової, А. І. Комишана. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. 264 с. URL:

http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/16543/2/%D0%9A%D0%9F_%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F.pdf

22. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Київ: Просвіта, 1996. 80 с. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

23. Корват Л. Особливості формування професійно-психологічної компетентності у майбутніх викладачів економіки. *Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання: збірник матеріалів XII звітної Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 05-19 березня 2018 р.)*. Київ: ІІТО НАПН України, 2018. С. 99-101. URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/erasm/Conference_Proceedings_IVET_NAPS_2018_Korvat.pdf

24. Корецька С. О. Розвиток соціально-економічної інфраструктури. *Держава та регіони*. 2006. № 1. С. 121-126.

25. Корецька С.О. Соціальна політика України: теорія, методологія, механізми реалізації: монографія. Донецьк. Юго-Восток, 2009. 445 с.

26. Король О. Ф. Соціальна компетентність у контексті професійної діяльності державної служби: парадигма дефініцій. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2013. № 15. С.170–175.

27. Лагутін В.Д. Людина та економіка: соціоекономіка. Київ: Просвіта, 1996. 416 с.

28. Ледньов В.С., Нікандров Н.Д., Рижаків М.В. Державні освітні стандарти в системі загальної освіти: теорія і практика. М. 2002. 96 с.

29. Лепский М.А. Качественные методы социального прогнозирования: методология, методика. практика: учеб. Пособие. Запорожье: КСК «Альянс», 2016. 444с.

30. Лібанова Е. Ринок праці та соціальний захист: навч. посіб. Київ: Основи, 2004. 491 с.

31. Лісовець О.В. Формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників: монографія. Київ: Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2018. 344с.
32. Ломоносова Н., Бабич К. Соціальний захист і війна в Україні (24 лютого - 30 квітня 2022) *Cedos*. 2022. URL: <https://cedos.org.ua/researches/soczialnyj-zahyst-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-30-kvitnya-2022/>
33. Ломоносова Н. Соціальний захист у повоєнній Україні: час змінювати підходи. *Cedos*. 21 червня 2022. URL: <https://cedos.org.ua/soczialnyj-zahyst-u-povoyennij-ukrayini-chas-zminyuvaty-pidhody/>
34. Макарова О. В. Державні соціальні програми: теоретичні аспекти, методика розробки та оцінки: монографія. Київ: Ліра-К, 2004. 328 с.
35. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. *Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи*. упоряд. Ю.К. Качуренко-2-е вид. Київ: Юрінформ, 1992.
36. Міляєва В. Психологічні аспекти професійної компетентності державних службовців та їх використання в процесі підвищення фахової кваліфікації. Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. 281 с.
37. Міляєва В.Р. Підходи до визначення поняття професійної компетентності в сучасній психологічній теорії. *Наука і освіта*. 2010. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2010/9_2010/25.pdf
38. Михайловська І.М. Система соціального захисту в Україні: сутність, основні складові та напрямки вдосконалення. *Вісник Хмельницького національного університету: наук. журнал*. Сер.: Економічні науки. Хмельницький: ХНУ, 2011. Т. 4, № 6. С. 255-260.
39. Мудрик А.Б. Психологічні особливості професійної компетентності державних службовців. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/153576132.pdf> (дата звернення 05.12.2022)
40. Насібова О. В. Теоретичні аспекти фінансового забезпечення соціального захисту населення. *Економіка та держава*. 2019. №8. С. 35-40. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2019.8.35>

41. Нестеренко Л. Психологічні особливості здійснення професійної комунікації державними службовцями. *Вісник НАДУ*. 2005. № 2. С. 438-444.
42. Новікова О. Ф. Соціально-економічна захищеність особи в Україні: проблеми виміру та шляхи розв'язання. *Соціально-економічна захищеність населення України: всеукр. конф. м. Київ, 31 травня – 1 червня 2001 р. Київ, 2001. 85 с.*
43. Новий тлумачний словник української мови у трьох томах / укладачі: В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Київ: Асконт, 2004. 925 с
44. Овчарук О.В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: зб. під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: К.І.С., 2004. С. 5-14*
45. Петрушин С. В. Секреты открытого общения. Казань: Татарское книжное изд-во, 1994. 112 с
46. Полозенко Д.В. Розвиток соціальної сфери як важлива умова економічного зростання України. *Фінанси України*. 2010. №10. С. 15-20.
47. Поняття соціально-психологічної компетентності та його аналіз. *Освіта*. 2012. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/psychology/28085/>
48. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000 р. № 2017-III. Дата оновлення 19.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text> (дата звернення 05.12.2022)
49. Про межу малозабезпеченості: Закон України від 04.10.1994 р. № 190/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/190/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 05.12.2022)
50. Про прожитковий мінімум: Закон України від 15.07.1999 р. № 966-XIV. Дата оновлення 20.01.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14#Text> (дата звернення 05.12.2022)
51. Про спрощення порядку надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива: Постанова

Кабінету Міністрів України від 21.10.1995 № 848. Дата оновлення 14.10.2022.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-95-%D0%BF#Text>

52. Публічна служба. Зарубіжний досвід та пропозиції для України / за ред. В. П. Тимощука, А. М. Школика. Київ: Конус-Ю, 2007. 735 с

53. Рабінович П. Соціальне право: деякі питання загальної теорії. *Право України: наук. журнал*. 2003. № 1. С. 104-107.

54. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / пер. с англ. Москва: Когито-Центр, 2002. 396 с

55. Реалії та перспективи розвитку соціальної сфери в умовах децентралізації. *Проблеми та перспективи розвитку державного управління в умовах реформування*: колективна монографія за заг. ред. Тарасенко Д.Л, Чечель А.О., Хлобистов Є.В. Бельско-Бяла (Польща): Вища школа економіки та гуманітаристики, 2017. С. 272-287.

56. Резолюція Європейського Парламенту щодо спільної стратегії Європейського Союзу по відношенню до України. Дата прийняття 15.03.2001.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_493#Text

57. Роулз Дж. Теория справедливости / пер. с англ. В. В. Цемищева. Москва, 1995. 536 с.

58. Рудкевич І.В. Напрями державної соціальної політики України в сучасних умовах. *Економіка та держава*. 2010. №6. С. 103-105

59. Савчин Х. Фінансова допомога українцям під час війни: повний перелік. *Електронний журнал «Місто»*. 17.08.2022. URL: <https://mi100.info/2022/08/17/finansova-dopomoga-ukrayinczyam-pid-chas-vijny-povnyj-perelik/>

60. Сафонова І.О. Сучасні характеристики дефініцій «компетенція» та «компетентність». *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2012. № 6 (53). С. 150-162. URL: <https://oaji.net/articles/2014/690-1396598149.pdf>

61. Скуратівський В.А. Основи соціальної політики: навч. посіб. Київ: МАУП, 2002. 200 с.

62. Словник української мови: в 11 т. 1973. Т. 4. С. 250. URL: <http://sum.in.ua/s/kompetentnyj> (дата звернення 01.12.2022)

63. Смирнова І.І., Лихошва О.Ю., Рак Н.В., Горієва Л.А. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми в Україні. *Економічний вісник Донбасу*. 2021. № 2(64). С. 201-208. URL: [http://www.evd-journal.org/download/2021/2\(64\)/22-Smyrnova.pdf](http://www.evd-journal.org/download/2021/2(64)/22-Smyrnova.pdf)
64. Соціальні послуги, які надаються під час воєнного стану та останні зміни у цій сфері. *Міністерство соціальної політики України*. <https://www.msp.gov.ua/news/21778.html> (дата звернення 05.12.2022)
65. Соціальні права людини та їх державне забезпечення: сучасні тенденції розвитку. *Захист соціальних прав людини і громадянина в Україні: проблеми юридичного забезпечення*. Київ: МП Леся, 2003. С. 14-17.
66. Топішко Н. П. Теоретичні засади соціального захисту населення. *Наукові записки. Серія Економіка*. 2010. № 15. С.288. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/6969/1/38.pdf>
67. Угода про асоціацію між Україною та ЄС. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/evropejska-integraciya/ugoda-pro-asociaciyu> (дата звернення 01.12.2022)
68. Фаренік С.А. Логіка і методологія наукового пізнання: Наук.-метод. посіб. - К.: Вид-во УАДУ, 2000. - 340 с.
69. Фесенко Г.Г. Психологія управління та конфліктологія / ХНУМГ. – Харків. – 2013, 132 с.
70. Шевчук П. І. Соціальна політика. Львів: Світ, 2003. 400 с.
71. Яременко О.О. Соціальна політика: теоретико-методичні основи дослідження процесів формування та ефективності реалізації: монографія. Київ: Ін-т екон. та прогностув. НАН України, 2006. 480 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

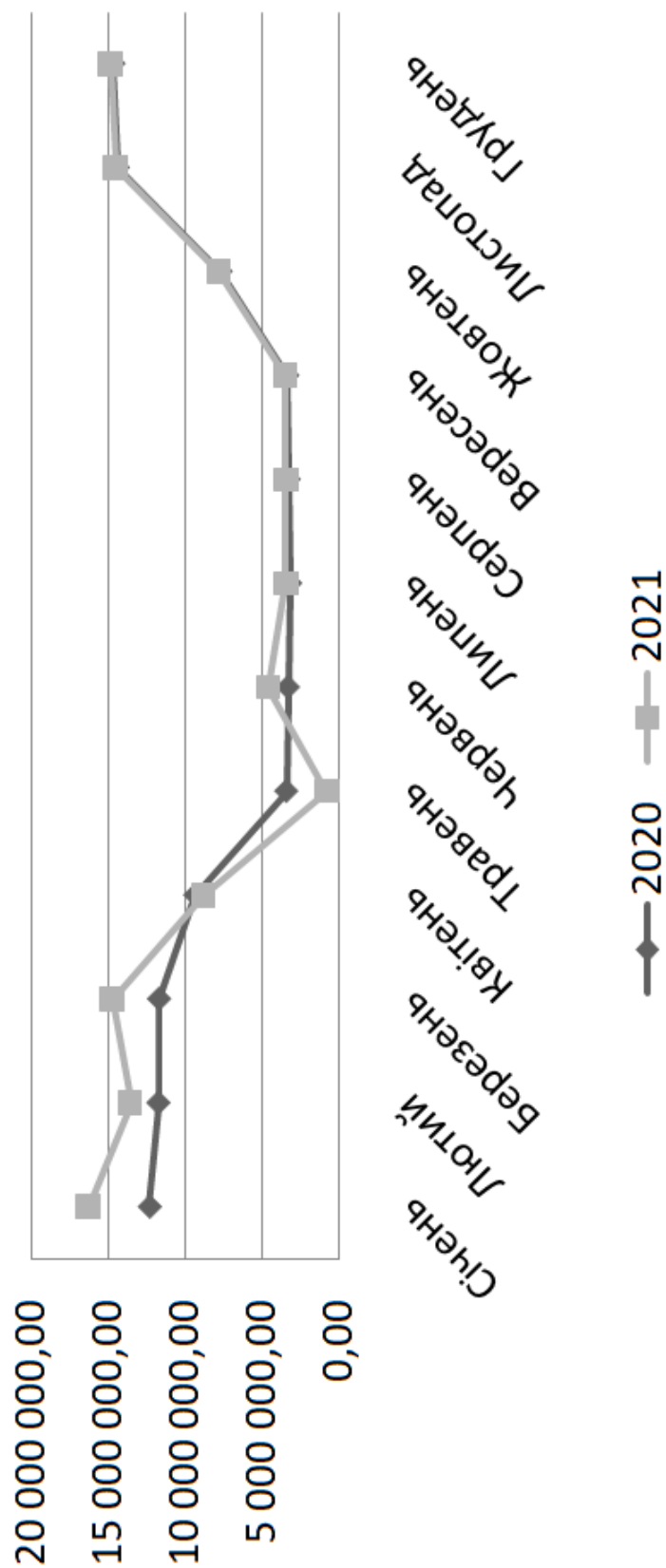
Виплата пільг та субсидій мешканцям Дніпровського району у 2020-2021 роках

Виплата пільг та субсидій мешканцям Дніпровського району, грн												
Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень	Червень	Липень	Серпень	Вересень	Жовтень	Листопад	Грудень	
2020	12 267 667,56	11 702 963,69	11 665 366,06	9 300 550,35	3 361 755,66	3 253 614,42	3 106 949,32	3 203 668,68	3 288 931,90	7 650 239,12	14 365 774,56	14 647 056,04
2021	16 288 494,13	13 548 548,17	14 753 003,04	8 782 543,04	744 683,25	4 577 057,23	3 429 022,93	3 452 918,25	3 484 328,85	7 800 031,55	14 518 634,75	14 851 401,64
Кількість отримувачів пільг та субсидій у Дніпровському районі, осіб												
Січень	10891	11060	11193	11443	10476	7905	7950	7940	8150	9829	10762	10806
2020	10836	10750	10828	10106	1442	6044	6485	6714	7005	8927	10114	10244
Обсяги коштів по пільгам та субсидіям, що перераховані на банківські установи (грн)												
Січень	9251199,63	8 995 227,24	8 895 677,09	7 161 254,59	2 562 933,33	2 569 169,68	2 387 422,73	2 478 632,46	2 563 059,01	5 929 267,67	10908099,66	11 084 855,56
2021	12 355 985,20	10 550 007,18	11 409 556,36	6 857 115,54	736 724,20	3 718 422,53	2 912 094,78	2 929 302,80	2 946 632,02	6 309 929,54	11 647 326,18	12 147 655,92
Обсяги коштів по пільгам та субсидіям, що перераховані до ЗДАТ "Укрпошта"(грн)												
Січень	3 016 467,93	2 707 736,45	2 769 688,97	2 439 295,76	798 822,33	684 444,74	719 526,59	725 036,22	725 872,89	1 720 971,45	3 457 674,90	3 562 200,48
2021	3 932 508,93	2 998 540,99	3 343 446,68	1 925 427,05	7 959,05	858634,7	516 928,15	523 615,45	537 696,83	1 490 102,01	2 871 308,57	2 703 745,72
Порівняльна таблиця (перераховано субсидій та пільг за 2021 рік), грн												
2021	12355985,2	10550007,18	11409556,36	6857115,54	736724,2	3718422,53	2912094,78	2929302,8	29466632,02	6309929,54	11647326,18	12147655,92
пошта	3 932 508,93	2 998 540,99	3 343 446,68	1 925 427,05	7 959,05	858 634,70	516 928,15	523 615,45	537 696,83	1 490 102,01	2 871 308,57	2 703 745,72

Додаток Б

Порівняльний графік виплати пільг та субсидій мешканцям Дніпровського району у 2020-2021 роках

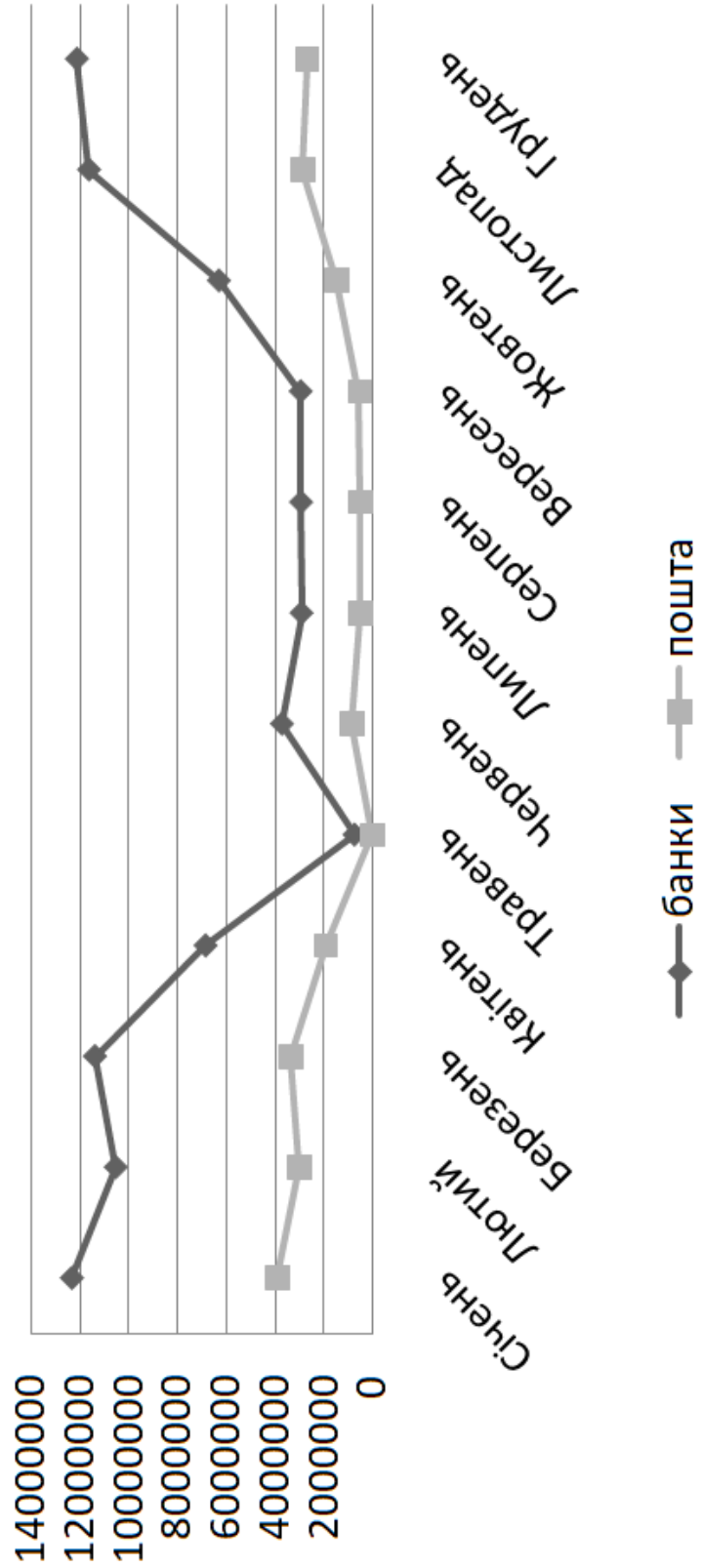
Виплата пільг та субсидій мешканцям Дніпровського району, грн

Додаток В

Порівняльна діаграма виплати пільг і субсидій мешканцям Дніпровського району на банки та поштові відділення

Порівняльна діаграма - розміри перерахованої субсидії на банки і пошту у 2021 році, грн

Аналіз кількості отримувачів пільг та субсидій у Дніпровському районі
у 2020-2021 роках

2020 рік													
Кількість отримувачів пільг та субсидій у Дніпровському районі, осіб													
Місяць	Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень	Червень	Липень	Серпень	Вересень	Жовтень	Листопад	Грудень	
2020	10891	11060	11193	11443	10476	7905	7950	7940	8150	9829	10762	10806	
Average	9867	9867	9867	9867	9867	9867	9867	9867	9867	9867	9867	9867	

Кількість отримувачів пільг та субсидій у Дніпровському районі, осіб													
Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень	Червень	Липень	Серпень	Вересень	Жовтень	Листопад	Грудень		
2020	10891	11060	11193	11443	10476	7905	7940	8150	9829	10762	10806		
2021	10836	10750	10828	10106	1442	6044	6714	7005	8927	10114	10244		

Кількість отримувачів субсидій у 2020 році по відношенню до середнього показника

Місяць	Кількість отримувачів
Січень	10891
Лютий	11060
Березень	11193
Квітень	11443
Травень	10476
Червень	7905
Липень	7950
Серпень	7940
Вересень	8150
Жовтень	9829
Листопад	10762
Грудень	10806

Кількість отримувачів субсидій у 2021 році порівняно з 2020 роком

Місяць	2020	2021
Січень	10891	10836
Лютий	11060	10750
Березень	11193	10828
Квітень	11443	10106
Травень	10476	1442
Червень	7905	6044
Липень	7950	6485
Серпень	7940	6714
Вересень	8150	7005
Жовтень	9829	8927
Листопад	10762	10114
Грудень	10806	10244

**Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ**

Я, Бігдан Наталія Валеріївна, магістрантка 2 курсу магістратури, форма навчання заочна, факультет соціології та управління, спеціальність «публічне управління та адміністрування», освітньо-професійна програма «публічне управління та адміністрування», адреса електронної пошти nat.bigdan@ukr.net,

– підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Публічно-управлінські механізми забезпечення державою соціального захисту в Україні» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомена;

– заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

– згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата _____ Підпис _____ ПІБ (студент) Бігдан Н.В.

Дата _____ Підпис _____ ПІБ(науковий керівник) Бойко Г.В.